

Date Printed: 04/20/2009

JTS Box Number: IFES_63
Tab Number: 93
Document Title: Mis on Demokraatia?
Document Date: 1997
Document Country: Estonia
Document Language: Estonian
IFES ID: CE00673

* 3 B 0 E D D 6 A - 1 3 5 D - 4 2 A C - 9 D 7 5 - 9 4 1 F 0 E 8 7 A 4 C D *

JAAN TÕNISSONI INSTITUUT

MIS PÕLVED DEMOKRAATIA?

TALLINN 1997

Käesolev raamat on valminud Ameerika Ühendriikide fondi
National Endowment for Democracy rahalisel toetusel

Mis on demokraatia?

Koostaja: © Sulev Valdmaa

Kirjastusõigused: © Jaan Tõnissoni Instituut

SISUKORD

Saateks	4
Videofilmi "Mis on demokraatia?" saamisloost	4
Metoodilisi soovitusi videofilmi "Mis on demokraatia?" kasutamiseks tunnis	5
Mida on vaja video kohta enne selle demonstreerimist teada?.....	5
Kuidas videofilmi demonstreerida?	5
Kuidas video vaatamist juhendada ja motiveerida?	6
Videofilmi "Mis on demokraatia?" subtiitrite tekst	7
I osa "Mis on demokraatia?"	7
II osa "Milles seisneb demokraatia tugevus?"	10
III osa "Mis on demokraatia nõrgad küljed?"	13
IV osa "Missugused on demokraatia piirangud ja kuidas demokraatias tuleks käituda?"	17
V osa "Milline on demokraatia tänapäeva maailmas?"	21
Lisalugemine.....	29
Ameerika Ühendriikide Iseseisvusdeklaratsioon	30
Eesti Vabariigi põhiseaduse preambula ning I ja II peatükk.....	33
James Thurber "Kõiges olid süüdi jänessed"	44
Paul Barry Clarke "Kodakondsus"	45
Gabriel A.Almond, Sidney Verba "Kodanikukultuur".....	65

SAATEKS

1995.–1996. aastal tegeles Jaan Tõnissoni Instituudi Kodanikuhariduse Keskus PHARE makroprojekti raames mitmekultuurilise ühiskonna ja demokraatiaprobleemidega. Korraldati suuri rahvusvahelisi konverentse ja seminare, kus käsitleti tänapäevamaailma olukorda laiemalt ning otsiti vastust küsimustele: mis on mitmekultuurilisus?, kas Baltikum ja Eesti on mitmekultuurilised?, missuguseid probleeme ja eeliseid annab mitmekultuurilisus ühiskonnale? jne. Projekti käigus üllitati neli erialatrükist ning valmis kaks videofilmi – “Mis on demokraatia?” ja “Mis on mitmekultuuriline ühiskond?”

Videofilmid tootis Kodanikuhariduse Keskuse tellimusel firma Elav Teadus. Oma suunitluselt on need õppfilmid, mis annavad piisavalt lihtsad, ent ammendavad vastused just nimelt filmide pealkirjades sisalduvale küsimustele. Videodes käsitletav teemadering sobib esmajoones põhikooli ning gümnaasiumi kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse tundidesse. Videode laiemal käsitluslaadi tõttu sobivad need ka ajaloo-, filosoofia-, kultuuri- või mõne muu humanitaarsükli õpetamisel. Samas ei ole filmid oma ülesehituselt ega meetodikalt spetsiifilised õppefilmid, vaid on tehtud nii, et neid võiks vaadata avaramgi auditorium. Kogu videodes sisalduva rikkaliku teabe paremaks omandamiseks õppeprotsessis on seetõttu vaja mõningast täiendavat meetodilist abi, mida see brošüür pakubki.

Brošüür koosneb kahest põhimõttelisest osast. Esimeses on videofilmi “Mis on demokraatia?” ekraanile ilmuvad subtiitrid ning lisateave selle kohta, mida samal ajal kaadris näidatakse ja kes kõneleb. Subtiitritel on filmis eriline tähendus, kuna põhiinfo esitatakse suulise kõne kaudu, pildil on enamasti saatev ja seoseid loov roll. Samas osas pakutakse õpetajale põhimõttelisi võimalusi, milliste osadena võiks seda 32minutilist visuaalset õppe- materjali eri tundides jaokaua näidata, mida peaksid õppijad igast osast teada saama ning kuidas nende tähelepanu vajalikule pöörata. Seega annab esimene osa vastuse õpetaja küsimusele: “Kuidas videofilmi ainetunnis kasutada?”

Teine osa sisaldab lisalugemist demokraatia kohta. Need tekstid võiksid erialast huvi pakkuda nii õpetajale kui demokraatiaprobleemidest huvitatud õpilastele.

VIDEOFILMI “MIS ON DEMOKRAATIA?” SAAMISLOOST

1995. ja 1996. aastal tegeles Kodanikuhariduse Keskus PHARE makroprojekti raames mitmekultuurilise ühiskonna probleemidega. Projekti üks praktiline väljund oli firmas Elav Teadus valminud 32minutiline õppevideofilm “Mis on demokraatia?”, mille loomisel peeti silmas üldhariduskooli kodaniku- ja ühiskonnaõpetuse aine vajadusi.

Film on üles ehitatud peamiselt kahe esineja monoloogidele, mida saadavad öeldavat ilmetavast ja rõhutavast, kohati allegoorilised visuaalsed kaadrid. Filmi võtted toimusid 1995. aastal. Videos põhiesineja, suurte kogemustega poliitilise ajakirjaniku Carl-Gustav Ströhmi monoloogid on salvestatud 1995. aasta sügisel Elava Teaduse büroos Tallinnas tema külaskäigu ajal Eestisse. Hr Stöhmiga otsekui dialoogi pidava Euroopa Nõukogu peasekretäri Taniel Tarschyse seisukohad on salvestatud hr Ströhmiintervjuust, sõltumatult hr Tarschyse töökabinetis Strasbourg'is Euroopa Nõukogu peahoones 1995. aasta detsembris, mil Elava Teaduse võtterühm viibis võttereisil välismaal.

1995. aasta detsembri alguses külastas võtterühm viiepäevasel reisil Brüsselit, Amsterdamit ja Strasbourg'i. Võtterühma, kuhu kuulusid Jüri Tallinn (stsenarist), Villu Vällik (operaator), Sulev Saar (reisi mänezher), Sulev Valdmaa (konsultant), abistasid nende töös ajakirjanikud Marianne ja Madis Mikko Brüsselis ning Eesti suursaadik Euroopa Nõukogu juures Karin Jaani Strasbourg'is. Sellelt reisilt pärinevad paljud videos kasutatud kaadrid. Kõrvuti välismaal filmituga on tehtud võtteid nn lasteparlamendist – õpilaste külaskäigust Toompeale. Kaadris kõneldava saateks on filmitud süzheesid mitmel pool Eestiski. (Mida fimi kaadris parasjagu näidatakse, seda on selgitatud brošüüri metoodilises osas.)

Olgu märgitud, et sama välisreisi ajal tehtud võtteid on osaliselt kasutatud ka Elava Teaduse teises PHARE projekti raames toodetud videos "Mis on multikultuuriline ühiskond?", mille kohta on valminud omaette metoodiline abimaterjal.

METOODILISI SOOVITUSI VIDEOFILMI "MIS ON DEMOKRAATIA?" KASUTAMISEKS TUNNIS

Mida on vaja video kohta enne selle demonstreerimist teada?

Filmi "Mis on demokraatia?" kogupikkus on 32 minutit. Seda on demokraatiaküsimusi õppides ühe korraga näitamiseks liiga palju. Otstarbekas on, et õpetaja valib tundi/tunde ette valmistades välja just need osad videost, mida saab uut osa võttes esmaallikana kasutada. Videos käsitletakse demokraatia olemust õpetades järgmisi küsimusi.

1. Mis on demokraatia? (3 min)
2. Milles seisneb demokraatia tugevus? (3 min)
3. Mis on demokraatia nõrgad küljed? (5 min)
4. Missugused on demokraatia piirangud ja kuidas demokraatias tuleks käituda? (6 min)
5. Milline on demokraatia tänapäeva maailmas? (15 min)

Neli esimest on sobilikud demokraatia olemuse uut osa õpetades. Kokku kuluks nende vaatamisele aega umbes 17 minutit. Kuna materjal on väga sisutihe, võiks neid osi kasutada uut materjali edasi võttes valikuliselt, mitte täies mahus. Õpetaja võiks valida, kas käsitleda demokraatia olemust ja tugevaid/nõrku külgi või seda, kuidas demokraatias tuleb käituda, või lihtsalt võrrelda demokraatia tugevaid ning nõrku külgi või teha veel mingi muu valik, mille järgi oleks kõige otstarbekam videolt õppida. Selline valik viiks vaadatava materjali kokku 6–10 minutini.

Viimane osa, mille pikkus on 15 minutit ning mis tutvustab demokraatiat tänapäeva maailmas, sobib juba õpitu kordamisena.

Kuidas videofilmi demonstreerida?

Videolindil ei ole eelnimetatud osade vahel mingeid pause ega erilisi üleminekukohti. Film on sujuv tervik. Seetõttu tuleb videot näidates lint lihtsalt õigest kohast käivitada ning õiges kohas demonstratsioon katkestada. Et seda oleks hõlpsam teha, on selles juhendis õpetaja abistamiseks näidatud, millise videomakiloenduri näidu juures on milline subtiiter ja kaader teleriekraanil ning kelle hääl on samal ajal kaadris. Filmi demonstreerides käitume järgmiselt.

- Ühendame videomaki ja teleri ühendusjuhtmega, lülitame mõlemad aparaadid sisse ja kontrollime nende tööseisukorda.
- Asetame demonstreeritava kasseti videomakki ning vajutame klahvile "PLAY". Lint hakkab jooksuma.
- Kaadrisse ilmub tootjafirma Elav Teadus logo ning seejärel video pealkiri "Mis on demokraatia?" Niipea kui kaadrisse ilmub Carl-Gustav Ströhmi pilt, esimesed subtiitrid ning kostab hr Ströhmi hääl, vajutame klahvile "STOP".
- Seejärel vajutame klahvile "RESET". Lindiloenduri näiduks saab "0000". Sellest näidust alates on käesolevas metoodilises juhendis toodud kõik järgnevad näidud, mille puhul pildid-subtiitrid-helid videol saavad. Nullnäidust alates saab nüüd suhteliselt hõlpsasti leida metoodilise juhendi kirjelduse järgi vajaliku demonstreerimiskoha. Paneme tähele – nullnäidu fikseering ja järgnevad näidud on nn ligilähedased. Eri videomakkide loendurid võivad loendada veidi erinevalt. Seetõttu aitab näit vaid kindlaks määrata, kas otsitav koht on lähedal või mitte. Täpne näidatav koht leitakse ikkagi lihtsa läbivaatamise teel.

Kuidas video vaatamist juhendada ja motiveerida?

Kõige tähtsam on, et õpetaja ise vaataks esmalt filmi hoolega läbi, jälgides metoodilist juhendit ning eriti selles olevaid subtiitreid. Vaadates paralleelselt subtiitreid ning ekraanil nähtavat visuaalset infot, saab õpetaja hinnata video kasutusvõimalusi ning kavandada, kuidas ja mida video järgi kõige otstarbekamalt õpetada, st

- mis on video näitamise eesmärk?
- millal, kus ja mis mahus seda teha?
- millise tulemuse peaks video vaatamine andma?
- kuidas saada õpilastelt nähtu kohta tagasisidet?

Enne video demonstreerimist tuleb õpilastele öelda, millele nad peaksid filmi vaadates tähelepanu pöörama või millistele küsimustele vastused leidma. Õpilastele peab ütleva sedagi, kuidas nende tähelepanelikkust hiljem kontrollitakse, kas

- ootab õpetaja pärast video vaatamist vastuseid mingitele küsimustele,
- tuleb õpilastel nähtu põhjal iseseisvalt teha mingi kirjalik kokkuvõte,
- arutatakse nähtut järgnevalt klassiga üheskoos....

või on õpetajal endal teisi võtteid, kuidas õpilasi videot vaatama motiveerida.

Metoodilises juhendis olen iga osa juurde soovitanud küsimusi, millele õpilased võiksid videot vaadates vastused leida. (Küsimused on koostatud subtiitrite kaadrisse ilmumise järjekorras.) Õpetaja võib loomulikult ise mõelda teisi küsimusi või rakendada muid meetodeid, kuidas õpilasi motiveerida. Otstarbekas on, et õpetaja esitaks küsimused kirjalikult – näiteks kirjutaks need tahvlile. Õpilased võivad töötada kas üksikult, paaris või rühmas.

On võimalik, et suhteliselt lühikesi videolõike näidatakse ühes ja samas tunnis isegi rohkem kui üks kord, et leida sealt üles maksimaalne info.

On suuresti iga õpetaja ja tema õpilaste otsustada, mis otstarbel videot üldse vaadatakse – kas uue osa edasivõtmiseks, õpitu kinnistamiseks või veel millekski muuks.

VIDEOFILMI "MIS ON DEMOKRAATIA?" SUBTIITRITE TEKST

LOSA – MIS ON DEMOKRAATIA?

OSA ULATUS VIDEOL:

LOENDURINÄIDUD: 0000–0190;

AJALINE KESTUS: 3 MINUTIT.

Õpilased võiksid videolõiku vaadates leida vastused järgmistele küsimustele.

1. Missugused on ajakirjanik Carl-Gustav Ströhmi kogemused, millest lähtudes ta demokraatiast kõneleb?
2. Milliseid erinevaid demokraatiadefinitsioone on võimalik videolõigust leida?
3. Miks võis Winston Churchill anda demokraatiale videos esitatud hinnangu?

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS

MIS ON DEMOKRAATIA

0000	Olen poliitilineajakirjanik, spetsialiseerunud Ida-Euroopa sündmustele. Tegutsesin pikka aega Lääne ajakirjanikuna tollastes kommunistlikes riikides – Nõukogude Liidus, Hiinas, endises Jugoslaavias. Olen analüütiline ajakirjanik.	Carl-Gustav Ströhm Tallinnas firma Elav Teadus büroos 1995. aastal.	Carl-Gustav Ströhm – poliitiline ajakirjanik.

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS

Ma ei jahi sensatsioone,
vaid püüan anda teavet

sündmuste tagapõhja
kohta.

Seda saab teha vaid siis,
kui sul on teadmisi

ajaloost, minevikust,
inimestest, kommetest jne.

Tahaksin alustada Winston
Churchilli sõnadega.

Ta on kord öelnud, et
demokraatia on kohutav asi,

see on väga paha
valitsemisvorm,

kuid tema sõnade järgi po-
le paremat välja mõeldud.

Kõigi halbade poliitiliste
süsteemide hulgas

on demokraatia siiski
kõige parem vorm.

0105	See tähendab, et demokraatia pole täiuslik.	Riigikogu saal Toompeal.
	Kuna pole olemas täiuslikku inimest,	
0125	ei saa inimesed teha ka täiuslikke tegusid.	Riigikogu spiikri haamer.
0130	Demokraatia on süsteem, mis muudab inimeste kooselu talutavaks.	Noored sisenevad Riigikogu istungi- saali.
	Minu arvates on see demokraatia tähendus.	
0135	See on väga raske küsimus. Daniel Tarschys – Daniel Tarschys –	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
		Euroopa Nõukogu peasekretär – oma töökabinetis EN peahoones Strasbourg'is 1995. aasta detsembris.	Euroopa Nõukogu peasekretär alates 1995. aastast.

Otsetõlkes tähendab see rahva võimu.

Üks parimaid definitsioone, mida olen kuulnud, on:

demokraatia on riik, kus valitsus kaotab valimistel.

Teiste sõnadega siis, kui valitsejatest saab lahti

Euroopa Nõukogu liikmesriikide lipud EN peahoone ees Strasbourg'is 1995. aasta detsembris.

0155 mittevägivaldsel teel ja inimestega suhtlemise abil.

Demokraatia on väga palju enamat:

väljendusvabadus, inimõiguste austamine,

teatud hulk ühesugusust, aga ka mitmekesisust...

0180 Peale selle, et demokraatia tähendab rahva võimu,

Euroopa Liidu peakorter Brüsselis detsembris 1995. a.

tähendab see ka kaaskodanike austamist.

II OSA – MILLES SEISNEB DEMOKRAATIA TUGEVUS?

OSA ULATUS VIDEOL:

LOENDURINÄIDUD: 0190–0385;

AJALINE KESTUS: 3 MINUTIT.

Õpilased võiksid pärast videolõigu vaatamist vastata järgmistele küsimustele.

1. Kuidas iseloomustatakse videolõigus totalitaarset ühiskonda? Loetle selle tunnuseid.
2. Mis on demokraatliku ja totalitaarse ühiskonna suuremad erinevused?
3. Milliseid tundmatuid mõisteid ja võõrsõnu videos esines?

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0190	Demokraatia tugevus seisneb selles, et inimeste ja maailmavaadete vahelised konfliktid, mis on eksisteerinud alati ja igas ühiskonnas, lahendatakse rahumeelsel ja tsiviliseeritud moel ilma kaaskodanikke ja ühiskonda hävitamata.	Carl-Gustav Ströhm.	Carl-Gustav Ströhm.
0230	Teised ühiskonnakorrad, näiteks totalitaarne kord nagu kommunism, olid üles ehitatud põhimõttel,	Noored Riigikogu istungisaalis Toompeal.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0245	et ühel klassil, ühel ühiskonna osal oli õigus hävitada, tappa, võtta ära teiste eraomandus. Kommunismi ajal polnud õiguslikke seadusi. Inimesed olid valitseva klassi võimuses. Kui mõni inimene ei sobinud nende plaanide või vaadetega, siis ta tapeti, vangistati, ta kaotas oma töökoha või aeti oma kodust minema. Puudusid omandiseadused, isikult võis kõik ära võtta ja saata ta kuhu iganes.	Carl-Gustav Ströhm.	
0295	Demokraatia puhul on riik ja võim limiteeritud. Eksisteerivad reeglid:	Noored Riigikogu istungisaalis.	
0315	kellelgi pole õigust mind vangi panna, kui talle ei meeldi mu poliitilised vaated. Ühelgi poliitikul pole õigust mu omandit ära võtta. On olemas seadusandlus, kohtud, konstitutsioon ja inimesed peavad konstitutsiooni austama.	Carl-Gustav Ströhm.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0340	See on demokraatia põhisisu.	Noored Riigikogu istungisaalis.	
0345	Tolerantsus, erinevate arvamuste tunnustamine,		Daniel Tarschys.
0350	erinevate rahvuste tunnustamine ja austamine,	Daniel Tarschys.	
	suundumus tsiviliseeritud käitumisele,		
0375	korrapärane valitsuste järgnemine,	Noored Riigikogu istungisaalis.	
	parlamentarism, pluralism –		
	need on demokraatia tähtsad koostisosad.		

III OSA – MIS ON DEMOKRAATIA NÕRGAD KÜLJED?

OSA ULATUS VIDEOOL:

LOENDURINÄIDUD: 0385–0695;

AJALINE KESTUS: 6 MINUTIT.

Selles lõigus on rikkalikult mitmeplaaniolist infot. Ei räägita ainult demokraatia nõrkadest külgedest, vaid tutvustatakse ülevaatlikult ka võimude lahususe printsiipi. Seetõttu võiksid õpilased videolõigu järgi leida vastused küsimustele nii demokraatia nõrkustest kui võimude lahususest.

1. Kas demokraatiat võib rajada iga ühiskond?
2. Miks pole demokraatia tänapäeval mitmes Aafrika ja Aasia maas arenenud?
3. Kuidas kaadris näidatav pilt toetab esineja teksti?
4. Mis on demokraatia nõrgad küljed? Püüa leida neid võimalikult palju.
5. Kuidas saadakse demokraatlikus ühiskonnas jagu tehtud vigadest?
6. Missuguste organite ja institutsioonide vahel on võim demokraatias jagatud?
7. Mis on täidesaatev võim?
8. Mis on seadusandlik võim?
9. Mis on juriidiline võim?
10. Mis on demokraatia põhialus?

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0385	Demokraatia nõrkuseks on,		Carl-Gustav Ströhm.
0395	et, esiteks, on demokraatia sõltuvuses elatustasemest. Kui inimesed on näljas, ilma lootuse ja tööta	Carl-Gustav Ströhm.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS

ning elavad viletsuses, on demokraatiat raske juurutada.

Näljane inimene, kes ei suuda oma peret toita,

ei suuda demokraatia reegleid omaks võtta

0425

ja usub pigem mõnd end suureks juhiks nimetavat demagoogi –

Nn geoloogid
Tallinna prügimäel.

Leninit, Hitlerit, Stalinit –, kes lubab kõik korda ajada,

esmailt aga tuleb vaenlased maha nootida.

Demokraatia vajab korralikku elamiskõlblikku ühiskonda.

Demokraatia ja arenenud majandus on tihedalt seotud.

0465

Demokraatia õnnestub seal, kus on majanduslik heaolu. Uhiuued sõiduautod Opel. Ehitusjärgus eramu.

0480

Väga vaestes riikides, näiteks Aafrikas ja Aasias, inimesed sisenevad Eesti Panga hoonesse Tallinnas. on raske demokraatiat ellu viia.

0485

Nõrkuseks on selle süsteemi komplitseeritus, Seifi terasuks Eesti Pangas.

otsuste tegemine võtab tihtipeale kaua aega –

asju tuleb arutada valitsuses, küsida mitme partei arvamust,

0505

otsuseid ei saa peale sundida. Noored Riigikogu istungisaalis.

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS

Jõuga ei saa midagi peale suruda,

peab küsima eri gruppide ja parteide arvamust,

valitsuses viiakse läbi hääletamine.

0520

Enamuse otsus ei pruugi mitte alati arukas olla,

Riigikogu asespiiker Arvo Junti.

enamus võib teha ka tobedaid otsuseid.

Kui mõni otsus pole just kõige õigem,

0540

ei muutu see võimu piiratuduse tõttu kunagi katastroofiks.

Noored Riigikogu istungisaalis.

Toimib tasakaalu printsiip, kuna võim on jagatud

0560

täidesaatvaks võimuks – valitsus, politsei, armee –,

Aeroülesvõtted.

seadusandlikuks võimuks – parlament, linnanõukogud

ja teised ühiskonna parlamentaarsed organid –

ning juriidiliseks võimuks – kohtud.

Kõik need võimud on üksteisest sõltumatud

ja kontrollivad üksteist:

seadusandlik võim kontrollib valitsust,

juriidiline võim kontrollib seadusandlikku võimu ja valitsust.

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0605	Kui riik teeb inimesele ülekohut, on tal võimalus kohtu poole pöörduda ja valitsusest ning parteidest sõltumatu kohus otsustab,	Noored Riigikogu istungisaalis.	
0630	kas kohtusse pöördumine oli õigustatud või mitte. Fakt, et võim on jagatud ja puudub absoluutne võim, on demokraatia põhialus.	Riigikogu asepea Arvo Junti.	
0645	Nõrk külg on see, et otsuste langetamine võtab kaua aega.	Noored Riigikogu istungisaalis.	
0650	Mõnikord öeldakse, et demokraatia on kaootiline,		Daniel Tarschys.
0655	sel puudub jõud vastu võtta tähtsaid otsuseid. Seda võib demokraatlikes riikides juhtuda, kuid demokraadid peavad siis end kokku võtma, arutlema – demokraatia toimib arutluste kaudu. Arutluste abil valitsemine on palju soovitam	Daniel Tarschys.	
0680	kui valitsemine käsu ja surve korras. Demokraatia tugevus kaalub nõrgad küljed kindlalt üles.	Euroopa Liidu haldushooned Brüsselis.	

IV OSA – MILLISED ON DEMOKRAATIA PIIRANGUD NING KUIDAS TULEB DEMOKRAATIAS KÄITUDA?

OSA ULATUS VIDEOL:

LOENDURINÄIDUD: 0695–0980;

AJALINE KESTUS: 6 MINUTIT.

Videolõiku vaatavad õpilased võiksid pöörata tähelepanu järgnevale.

1. Tee kokkuvõtte, millal on demokraatias õigustatud, et otsust ei langeta mitte enamus, vaid vähemus?
2. Milliseid riike on videos iseloomustatud kui paremini arenenud demokraatiaga maid?
3. Miks ja kuidas on üksikisiku soovid ning tahe demokraatias piiratud?
4. Mida tuleb teha, et tugevdada Euroopas demokraatiat?
5. Mis tähtsus on demokraatias tsiviilühiskonnal – inimeste vabatahtlikel ühendustel?

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0695	Demokraatia on rahva võim. Carl-Gustav See on tõlge kreeka keelest: Ströhm. “demos” on rahvas ja “kratos” on võim. Aristokraatia tähendab väheste, parimate võimu ja demokraatia tähendab rahva võimu. Kuid demokraatia ei tähenda, et alati otsustab enamus.		Carl-Gustav Ströhm.
0720	Näiteks reisijaid täis reaktiivlennukis	Aeroülesvõte. Lennukid Brüsseli kohal.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
	ei saa reisijad otsustada lennuki sõidusuuna üle.		
0740	Kapten teeb selle otsuse. Reisijad laeval ei otsusta,	Tänavapilt.	
0792	kas laev läheb tormiga välja või ei.	Carl-Gustav Ströhm.	
	Haiglas ei otsustata enamuse häälte järgi,		
	kuidas kirurg mingi lõikuse peab läbi viima.		
	Armees ei hääleta reamehed ohvitseri tegutsemise üle.		
	Ka demokraatias on enamuse arvamus piiratud.		
	Hääletamise tulemusel valitakse parlament,		
	maast sõltuvalt 2–5 aastaks		
0790	ja siis valib parlament hääletamise teel valitsuse.	Noored Riigikogu istungisaalis.	
	Valitsus püsib, kuni tal on parlamendi ja enamuse usaldus.		
	Ministeeriumil pole õigust		
	mittemeeldivat ministrit lihtsalt minema ajada.		
	Tuleb luua reeglid ja olla kannatlik.		
	Kui valitsus ei meeldi, peab ootama järgmiste valimisteni		
	ja siis on võimalus enamushäältega valitsust muuta.		

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0835	Demokraatia pole anarhia, et tehakse, mis pähe tuleb.	Vanem mees valib kaupluses deodoranti.	
0840	Seal on kindlad reeglid ja vaadates pikkade demokraatia-traditsioonidega riike nagu Suurbritannia, USA,	Sõiduauto tahavaatepeegel, vasak tagaratas, esituled.	
0850	pärast II maailmasõda ka Saksamaa, Prantsusmaa, Rootsi, siis näetegi, et kuigi on antud suured vabadused – võib avaldada oma arvamust valitsuse kohta –, tuleb alluda reeglitele.	Maketid. Carl-Gustav Ströhm.	
0875	Kui saksa rahva enamus hääletab valitsuse poolt, mis mulle ei meeldi, kuna see pole minu maitse, pean ma siiski seda valitsust austama. Muidugi võin ma teise partei poolt propagandat teha	Mošee Euroopa südames – Brüsselis. Inimesed lähevad mošeesse.	
0910	ja öelda, et järgmine kord hääletage selle poolt, kuid seni, kuni valitsus on võimul, pean ma austama selle poolt vastuvõetud seadusi. Vabadus pole anarhia, vaid teatud reeglite loomine, mis kehtivad kõigile.	Vaade Brüsselile Euroopa Liidu büroohoone katusele.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0930	Demokraatia on Euroopa ainus võimalik tulevik.		Daniel Tarschys.
0940	Peame olema väga hoolikad, et mitte lasta läbi	Daniel Tarschys.	
	mineviku autoritaarseid kombeid,		
	totalitaarsust ja represseerimist.		
	Peame arendama oma demokraatlikke institutsioone,		
	oma demokraatlikku teadlikkust.		
	Meie riikides on vaja tugevamat tsiviilühiskonda,		
	kuna tsiviilühiskond on demokraatia alusmüür.		
0955	Kui erinevad rühmad ei organiseeru ega pea nõu,	Liikluspilt Brüsseli tänavalt.	
	pole võimalik demokraatlikku valitsust moodustada.		
	Lähiaastate suurim töö on luua tsiviilühiskond,		
	vabatahtlikud ühendused, mis loovad pinnase demokraatiaks.		
	Mitte terve Euroopa pole täna demokraatlik.		
	Demokraatia tähendab ka seadustele allumist.		

V OSA – MILLINE ON DEMOKRAATIA TÄNAPÄEVA MAAILMAS?

OSA ULATUS VIDEOOL:

LOENDURINÄIDUD: 0980 KUNI LÕPUNI;

AJALINE KESTUS: 15 MINUTIT.

Kuna tegemist on videolõiguga, mis võiks olla kogu eelneva materjali kokkuvõte, kordamine, on otstarbekas, et õpetaja leiab oma klassi jaoks ise meetodi, kuidas õpilasi kõige paremini videot vaatama motiveerida ja millele nende tähelepanu keskendada.

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
0980	On üks tore lugu Preisi keisrist Friedrich Suurest, kes ehitas 18. sajandil Berliini lähedale Sanssouci lossi. Tema kauni lossi ees seisis üks tuuleveski. Keisrile ei meeldinud see lossi ees seisev tuuleveski,		Carl-Gustav Ströhm.
1005	kuna see rikkus vaate ära, Ta kutsus omaniku enda juurde ja tahtis veskit ära osta. Omanik aga keeldus keisrile veskit müümast. Keiser ähvardas selle lihtsalt ära võtta. Omanik aga ütles, et Berliinis asub õigus.	Carl-Gustav Ströhm.	
1030	See tähendab, et ta lubas keisri kohtusse kaevata	“Mini-Euroopa” – park Brüsselis: liikuv mudelrong,	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
	ja kohus oleks niikuinii omaniku kasuks otsustanud. Tuuleveski ja loss seisid kõrvuti 1945. aastani,	hoonemaketid, tuuleveskid.	
1045	mil Nõukogude armee selle sõja käigus purustas. See sümboliseerib, et ka mõjuvõimsad isikud peavad seadusi järgima.	Noored Riigikogu istungisaalis.	
1060	Kellelgi, isegi kuningal pole õigust seadusi eirata. Elus pole võrdsust – on rikkad ja vaesed, kõige rohkem on neid, kes ots otsaga kokku tulevad.	Vahtkonna paraad Stockholmis kuningalossi juures.	
1075	Kui võrdlen ennast Ameerika miljonäriaga, on temal muidugi rohkem vabadust. Tal on erajaht, eralennuk, ta ei pea hindu jälgima. Meie vahel on erinevus,	Vaade Stockholmi linnale kuningalossi juurest (ooperiteater, Riksdagi hooned).	
1090	kuid inimeste põhiõiguste seisukohalt oleme võrdsed.	Rootsi Riksdagi (parlamendi) hooned.	
1100	Tema võim on piiratud seadusega ja demokraatliku süsteemiga. Kedagi ei saa vangki panna, kui ta kellelegi ei meeldi. Demokraatia suur eelis on, et inimeste elu on talutav,	Riigikogu asespäik Arvo Junti.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
1115	konflikte ei lahendata jõuga, Noored Riigikogu vaid tsiviliseeritud moel. istungisaalis. Kui enamus hääletab partei vastu, peab see valitsusest lahkuma ja parteiliikmed on siis opositsioonis. Nad ei pruugi olla ministrid, kuid nad on parlamendis. Neid ei panda vangi, ei tapeta ega saadeta Siberisse, vaid nad osalevad poliitilises elus ning järgmisel korral võivad rollid vahetuda. Süsteem uuendab iseend. Muidugi on ka demokraatial oma kriisid ja mõõnad, aga see süsteem ise suudab end protsessis uuendada ja alati tuleb peale uut verd. See pole suletud ring. Kõik soovijad võivad tulla.		
1185	See süsteem annab teatud määral turvalisust	Riigikogu asepiiker Arvo Junti.	
1195	ega luba võimu kuritarvita- mist.	Riigikogu asepiikri haamrilöök, noored tõstavad hääle- tuseks kätt.	
1200	1990.a Pariisi Hartaga väljendasid Euroopa riigid		Daniel Tarschys.

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
1205	oma nõusolekut pluralismi ja parlamentaarse demokraatiaga. Teil oli õigus öeldes, et Euroopas on vajakajäämisi. Osas maades näeme, kuidas autoritaarsus pead tõstab. Peame võtma aluseks Pariisi 1990. aasta konsensusse, rõhutama, et demokraatia on parim valitsemissüsteem ning ka parim põhi inimlikkusele Euroopas,	Daniel Tarschys.	
1230	Euroopa rahvaste koostööle. Ma ei näe põhjust kahelda, et demokraatia poleks kõigis Euroopa riikides parim valitsemissüsteem.	Euroopa Nõukogu peahoone fuajee Strasbourg'is.	
1240	Kui parlamentaarne demokraatia tekkis Lääne-Euroopas ja Iseseisvusdeklaratsiooni väljakuulutamisega ka USA-s umbes 200 aastat tagasi, polnud industriaalühiskonda. Polnud televisiooni, arvuteid. Praeguses olukorras on oht, et massiteabevahendid võivad inimesi mõjutada.	Carl-Gustav Ströhm.	Carl-Gustav Ströhm.

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
1290	Kui mul on raha, võin osta ära kõik Eesti telejaamad ja mõjutada nii publiku arvamust. Selle sajandi lõpu ülesanne on kohandada demokraatia uue multimeedia ajastuga, kus vahemaad on kaotanud oma tähtsuse. Tallinnast New Yorki võib lennata 7 tunniga.	Euroopa Nõukogu peahoone istungisaal Strasbourg'is.	
1315	Kõik on omavahel seotud	Laste tantsupidu Tallinnas.	
1325	ja inimesi tuleb õpetada maailma kriitiliselt vaatama, nägema asjade ja sündmuste tagapõhja. Läänes on veel see oht, et demokraatia täidab end.	Noored Riigikogus, loetakse häáli.	
1350	Kui kõik on täidetud... Läänes pole enam puudust.	Isa kõnnib metsas, väike laps käsivarrel (metsas suitsetamist ja lõkketegemist keelav venekeelne silt).	
1360	Inimesed elavad üsna hästi, neil pole tõelisi probleeme. Inimloomusele on omane, et kui tal on kõik olemas, võtab ta seda kui normaalset ega hooli enam demokraatiast.	Graafikud arvutite kuvaritel, kontoritöötajad helistamas.	
1385	Ta tahab lihtsalt elada, kuid alati on teatud ohud. Inimene peab olema valmis teatud probleeme lahendama.	Päevitavad nimesed mere ääres.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
1405	Võtame põhjapoolkera, mis on üsna väike territoorium: USA, Kanada, Lääne-Euroopa, Skandinaavia, Baltimaad.	Carl-Gustav Ströhm.	
1420	Väljaspool põhjapoolkera on maid ja kontinente, kus on palju lahendamata probleeme, tohutu vaesus. Võtame Indias või Venemaal toimuva. Mis me siis teeme, kui vaeste riikide kodanikud tulevad rikastesse riikidesse, ootavad piiril ja katsuvad piiri illegaalselt ületada? See probleem on veel lahendamata. On veel probleem Lääne- ja Ida-Euroopa vahel.	Tallinna prügimägi: veoautod toovad prügi, mida "geoloogid" sorteerivad.	
1450	Arvan, et püüdes Euroopa demokraatiat päästa,	Autode müügiplats.	
1455	peavad rikkad Euroopa riigid paratamatult midagi ohverdama, meie endi huvides peame olema solidaarsed. Lääne riikidel peab olema huvi aidata endistel kommunistlikel riikidel	Riigikogu asespiiker Arvo Junti surub õpilasest "kolleegi" kätt. Fotograafid saalis. Asespiikri "kolleeg" kõnelemas.	

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS

paremat elu saavutada,
elatusaset tõsta

ja demokraatiat luua.

Ei saa olla kahte Euroopat:

üks, kus kõik on korras,
ja teine täis probleeme.

1490

See pole tõeline vastuolu.

Daniel Tarschys.

Isegi kui oled vaene,
on põhjendamatu illusioon,

et diktatuur viib sind
kiiremini haljale oksale.

Ka majandusliku arengu
tagasihoidlikul tasemel

1510

on parem tulevikusuundade Daniel Tarschys.
üle arutleda,

kui et tugev isiksus ütleb,
mida teha tuleb.

Ka see tugev isiksus
võib näidata vale suunda.

1520

Parem, kui inimesed aru-
tavad, milline oleks õige
suund.

Noored Riigikogu
istungisaalis.

Teel võib olla kurve,
probleeme, tagasiminekut,

isegi ajakaotust, kui
tehakse valesid otsuseid,

kuid tolerantne pluralistlik
arutlev valitsus on parem

kui diktatuur, mis viib
varsti hävingule.

Vale on öelda, et vaene riik
ei saa demokraatiat lubada.

LOENDURI NÄIT	SUBTIITRITE TEKST	PILT KAADRIS	HÄÄL KAADRIS
1555	Vabadus tähendab, et ei pea kartma, et võib kõike teha, vahel ka seda, mida ei taha. Vabadus ei tähenda, et võib teha midagi teiste kulul. Iga inimene tahab vabadust ja tal on selleks õigus. Vabadus tähendab ka kohustusi. Oma vabadusi ei tohi saavutada teisi inimesi ära kasutades. Vabadus tähendab, et ei pea kartma oma elu pärast,		Carl-Gustav Ströhm.
1600	ei pea kannatama poliitiliste või usuliste vaadete,	Carl-Gustav Ströhm.	
1605	rahvuse pärast. On olemas indiviidi vabadus: igal riigi kodanikul on oma riigi vastu kohustused. On olemas rahvuslik vabadus ja seda ei pea ma eestlastele pikemalt selgitama. Rahvuslik vabadus tähendab, et rahvusel on õigus oma tunnete, seaduste, traditsioonidele, varadele. Indiviidi vabadus ja rahvuslik vabadus on lahutamatud.	Isa ja väike laps. Isa ehitab palkidest maja, koorib palke.	Puu laasimise ja koorimise heli.

LISALUGEMINE

AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE ISESEISVUSDEKLARATSIOON

Kui inimeksistentsi jooksul osutub vajalikuks, et üks rahvas tühistab poliitilised sidemed, mis on teda sidunud teisega, ning et ta võtab endale eraldatud ja võrdse seisundi maapealsete jõudude hulgas, milleks talle annavad õiguse looduse ja jumala seadused, siis nõuab inimkonna arvamuse viisakas austamine, et ta teeks avalikult teatavaks need põhjused, mis sunnivad teda eralduma.

Me peame neid tõdesid iseenesestmõistetavaks, et kõik inimesed on loodud võrdseks, et looja on neile andnud kindlad võõrandamatud õigused, mille hulka kuuluvad elu, vabadus ja õnniha. Nende õiguste tagamiseks on inimesed sisse seadnud valitsused, millele annavad õiglase võimu need, keda valitsetakse. Mil iganes mõni valitsus selles tähenduses hävitavaks muutub, on inimestel õigus muuta või kaotada see ning luua uus valitsus, mis põhineb printsiipidel ja jagab võimu sellisel moel, mis kõige tõenäolisemalt tagab inimeste julgeoleku ja õnne. Arukus siiski ütleb, et ammuloodud valitsusi ei tuleks muuta tühistel ega mööduvatel põhjustel; ja seda on näidanud kogemused, et inimkond pigem kannatab, kuna kurjust saab kannatada, kui teeb endale head ning muudab seda, millega ollakse harjunud. Kuid kui teotuste ja anastuste pikk jada, mis taotleb ainult üht, osutub kavatsuseks alistada neid täieliku despotismi alla, siis on nende õigus, siis on nende kohustus kukutada selline valitsus ning muretseda endale uus tuleviku julgeolekugarantii. – Selline on olnud nende kolooniate vagur kannatamine; ja selline on praegu vajadus, mis sunnib neid muutma oma endisi valitsussüsteeme. Praeguse Suurbritannia kuninga ajalugu on pideva ülekohtu ja anastuste ajalugu, mille selge eesmärk on kehtestada nende maade üle täielik türannia. Selle tõestamiseks esitagem faktid puhtsüdamlikule maailmale.

Ta on keeldunud nõustumast seadustega, mis on üldiseks heaoluks kõige täiuslikumad ja vajalikumad.

Ta on keelanud oma valitsejatel vastu võtta kiireloomulisi ja olulisi seadusi, kui nende toimimist ei peatata tema nõusoleku saamiseni; ja kui need on peatatud, ei ole ta neile mingit tähelepanu pööranud.

Ta on keeldunud vastu võtmast teisi seadusi laiadel aladel elavate inimeste rahumeelseks kooseksisteerimiseks, kui need inimesed ei loovuta oma õigust olla seaduslikult esindatud, õigust, mis on nende jaoks hindamatu väärtusega ning mis on ainult türannide jaoks raske kohustus.

Ta on ebatavalistes ja ebamugavates kohtades kokku kutsunud seadusandlikud organid, mis on kaugel oma ametlike dokumentide hoidlatest, ainsa eesmärgiga neid väsitada, kuni nad nõustuvad tema meetmetega.

Ta on korduvalt laiali saatnud esinduskojad selle pärast, et need hakkasid meheliku kindlusega vastu siis, kui ta riivas selle rahva õigusi.

Ta on keelanud teisi valida kaua pärast laialisaatmist; kusjuures seadusandlik võim, mis ei saa muutuda olematuks, on pöördunud rahvahulkade poole oma võimu teostamiseks; ja seda ajal, kui maa jäi avatuks kõigile välistele invasiooniohtudele ning sisemistele vapustustele.

Ta on püüdnud vältida nende maade rahvastamist; sel eesmärgil on ta seadnud tõkkeid välismaalaste naturalisatsiooniseadustele; pole julgustanud teisi siia asuma ega esitanud maaomandamise uusi tingimusi.

Ta on tõkestanud õiguse jagamist, andmata oma nõusolekut seadustele, millega moodustatakse kohtuorganid.

Ta on muutnud kohtunikud ainult tema tahtest sõltuvaks, seda nii ametikoha kui ka palga suuruse ja selle maksmise suhtes.

Ta on loonud terve plejaadi uusi asutusi ja saatnud siia trobikonna ametnikke, et need vaevaksid meie inimesi ja sööksid välja nende olemuse.

Ta on rahu ajal meie seaduste vastaselt pidanud meie keskel regulaararmeed.

Ta on mõjutanud sõjaväelasi, et need muutuksid sõltumatuks ning oleksid tsiviilvõimust kõrgemad.

Ta on teinud koostööd teistega, et allutada meid jurisdiktsioonile, mis on võõras meie seadustele ja mida need ei tunnista; ta on andnud oma nõusoleku silmakirjaliku seadusandluse õigusaktidele selleks,

et tuua meie sekka suur relvastatud armee,

et mängukohtuprotsesside abil kaitsta neid karistuse kandmisest kõigi mõrvade eest, mida nad sooritavad nende maade elanike kallal,

et lõigata ära meie kaubandus kõigist maailma teistest osadest,

et panna meile peale makse ilma meie nõusolekuta,

et paljudel juhtudel jätta meid ilma kohtuskäimise eelistest,

et vedada meid üle mere, arutamaks kohtus silmakirjalikke kuritegusid,

et kaotada naaberprovintsis Inglise seaduste vaba süsteem, luues seal omavolilise valitsuse, ning laiendada selle piire nii, et see otsekohe muutuks eeskujuks ja valmis vahendiks, et kehtestada neis kolooniates samasugune absoluutne valitsemine, et võtta meilt meie õigused, tühistada meie kõige väärtuslikumad seadused; ja et põhjalikult muuta meie valitsuste vormi, et peatada meie oma õigusaktid ning võtta endale võim anda välja meie kohta seadusi igal võimalikul juhul.

Ta on lahti öelnud siinsest valitsusest, kuulutades, et me ei kuulu tema kaitse alla, ja pidades sõda meie vastu.

Ta on röövinud meie meredel, laastanud meie randu, põletanud meie linnu ning hävitanud meie inimeste elusid.

Praegu veab ta siia suurt võõrpalgasõdurite armeed, et viia lõpule surma-, laastamis- ja türanniatöö, mis algas nende julmade ja reetlike asjaoludega, millega sarnast võib vaevalt leida isegi kõige barbaarsematest aegadest ning mis pole kuidagi tsiviliseeritud rahva juhi väärilised.

Ta on sundinud meie kaaskodanikke, kes on avamerel vangi võetud, sõdima oma maa vastu, saama oma sõprade ja vendade hukkajateks või ise nende kätte langema.

Ta on meie hulgas teinud üleskihutust sisemisele ülestõusule ning on püüdnud meie piirielanike kallale saata India armutuid metslasi, kelle tuntud sõjapidamine seisneb kõige hävitamises, sõltumata eäst, sööst ja tingimustest.

Igal rõhumisetapil oleme kõige alandlikumalt palunud hüvitust. Meie korduvatele palvetele on vastatud ainult korduvate solvangutega. Prints, kelle türanniiseloomu kohta annab tunnistust iga tema tegu, ei sobi vaba rahva valitsejaks.

Samuti pole meil jäänud puudu tähelepanust oma briti vendade vastu. Me oleme neid aeg-ajalt hoiatanud selle eest, et nende seadused soovivad meile laiendada lubamatut õigusemõistmist. Me oleme neile meenutanud oma emigratsiooni ja asustamisega seotud asjaolusid. Me oleme nende sünnipärast õiglustunnet ja suuremeelsust appi kutsunud ning vannutanud neid oma ühiste sugulussidemete nimel tunnistama valeks see anastamine, mis viib paratamatult meie sidemete ja suhete katkemisele. Ka nemad on jäänud kurdiks õigluse ja veresidemete häälele. Seetõttu peame vajaduse korral, kui mõistetakse hukka meie eraldumine, vaikides nõustuma, et kohtleme neid nagu ülejäänud inimkonda – sõjas vaenlastena ning rahu ajal sõpradena.

Seetõttu pöördume meie, Ameerika liitunud maade esindajad, kes me oleme üldkongressile kogunenud, maailma ülemkohtuniku poole, et saada oma soovide õiglusele kinnitust; avaldame ja deklareerime pühalikult nende kolooniate heade inimeste nimel ja volitusel, et need liitunud kolooniad on ning õigusjärgselt peaksid olema vabad ja sõltumatud maad; et nad kuulutatakse vabaks kõigist kohustustest Briti krooni ees ning et kõik poliitilised sidemed nende ja Suurbritannia riigi vahel on ja peaksid olema täielikult kaotatud; ning vabade ja sõltumatute maadena on neil täielik võim kuulutada sõda, sõlmida rahu, moodustada liite, luua kaubandussidemeid ja teha kõike seda, mida võivad sõltumatud maad õiguse järgi teha. Ja käesoleva deklaratsiooni toetuseks, kindlas usus jumala kaitsele, anname üksteisele toetuse oma elu, oma õnne ja oma püha au nimel.

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUSE PREAMBULA NING I JA II PEATÜKK

Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki,
mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel ja välja kuulutatud 1918. aasta 24. veebruaril,
mis on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele,
mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus,
mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade –
võttis Eesti rahvas 1938. aastal jõustunud põhiseaduse § 1 alusel 1992. aasta 28. juuni rahvahääletusel vastu järgmise põhiseaduse.

I peatükk

Üldsätted

§ 1

Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ning võõrandamatu.

§ 2

Eesti riigi maa-ala, territoriaalveed ja õhuruum on lahutamatu ja jagamatu tervik.

Eesti on riiklikult korralduselt ühtne riik, mille territooriumi haldusjaotuse sätestab seadus.

§ 3

Riigivõimu teostatakse üksnes põhiseaduse ja sellega kooskõlas olevate seaduste alusel. Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa.

Seadused avaldatakse ettenähtud korras. Täitmiseks kohustuslikud saavad olla üksnes avaldatud seadused.

§ 4

Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel.

§ 5

Eesti loodusvarad ja loodusressursid on rahvuslik rikkus, mida tuleb kasutada säästlikult.

§ 6

Eesti riigikeel on eesti keel.

§ 7

Eesti riigivärvid on sinine, must ja valge. Riigilipu ja riigivapi kuju sätestab seadus.

II peatükk**Põhiõigused, vabadused ja kohustused****§ 8**

Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt.

Igaühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele.

Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust.

Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust.

Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

§ 9

Põhiseaduses loetletud kõigi ja igaühe õigused, vabadused ja kohustused on võrdselt nii Eesti kodanikel kui ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

Põhiseaduses loetletud õigused, vabadused ja kohustused laienevad juriidilistele isikutele niivõrd, kui see on kooskõlas juriidiliste isikute üldiste eesmärkide ja selliste õiguste, vabaduste ja kohustuste olemusega.

§ 10

Käesolevas peatükis loetletud õigused, vabadused ja kohustused ei välista muid õigusi, vabadusi ega kohustusi, mis tulenevad põhiseaduse mõttest või on sellega kooskõlas ja vastavad inimväärikuse ning sotsiaalse ja demokraatliku õigusriigi põhimõtetele.

§ 11

Õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piirata-vate õiguste ja vabaduste olemust.

§ 12

Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

§ 13

Igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides.

Seadus kaitseb igaühte riigivõimu omavoli eest.

§ 14

Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 15

Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist.

Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingu, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

§ 16

Igaühel on õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta.

§ 17

Kellegi au ega head nime ei tohi teotada.

§ 18

Kedagi ei tohi piinata, julmalt või väärικust alandavalt kohelda ega karistada.

Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt allutada meditsiini- ega teaduskatsetele.

§ 19

Igaühel on õigus vabale eneseteostusele.

Igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

§ 20

Igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatusel.

Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks,
- 2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;
- 3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks;
- 4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
- 5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
- 6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Kelleltki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

§ 21

Igaühel, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas

keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sell-ekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

§ 22

Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

§ 23

Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast õiguserikkumise toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

§ 24

Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

Igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures.

Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid.

Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Igaühel on õigus tema kohta tehtud kohtuotsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

§ 25

Igaühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.

§ 26

Igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusel. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks.

§ 27

Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all.

Abikaasad on võrdõiguslikud.

Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.

Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse.

Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

§ 28

Igaühel on õigus tervise kaitsele.

Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet.

Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

§ 29

Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguse leviku tõkestamisel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel ja korras peab tegema süüdimõistetu.

Riik korraldab kutseõpet ja abistab töötajaid töö leidmisel.

Töötingimused on riigi kontrolli all.

Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühinged ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keelä. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus.

Töövaidluse lahendamise korra sätestab seadus.

§ 30

Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

Seadus võib piirata mõne kategooria riigiteenistujate õigust tegelda ettevõtlusega ja koonduda tulundusühendustesse (§ 31) ning õigust kuuluda erakondadesse ja mõnda liiki mittetulundusühendustesse (§ 48).

§ 31

Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

§ 32

Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus.

Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt.

Seadus võib üldistes huvides sätestada vara liigid, mida tohivad Eestis omandada ainult Eesti kodanikud, mõnda liiki juriidilised isikud, kohalikud omavalitsused või Eesti riik.

Pärimisõigus on tagatud.

§ 33

Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

§ 34

Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigust vabalt liikuda võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, riigikaitse huvides, loodusõnnetuse ja katastroofi korral, nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalasja menetluse tagamiseks.

§ 35

Igaühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu- ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse täitmiseks.

§ 36

Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast.

Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välisriigile välja anda muidu, kui välislepingus ettenähtud juhtudel ning vastavas lepingus ja seaduses sätestatud korras. Väljaandmise otsustab Vabariigi Valitsus. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus.

Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

§ 37

Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta.

Et teha haridus kättesaadavaks, peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakoole.

Laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele vähemusrahvuse õppeasutuses valib õppeasutus.

Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

§ 38

Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad.

Ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

§ 39

Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi.

§ 40

Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus.

Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole.

Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

§ 41

Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma.

Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

§ 42

Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

§ 43

Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

§ 44

Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.

Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesisiseks kasutamiseks mõeldud andmed.

Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

§ 45

Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides.

Tsensuuri ei ole.

§ 46

Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

§ 47

Kõigil on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguste leviku tõkestamiseks.

§ 48

Igaühel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätestab seadus.

Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega.

Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada, samuti teda trahvida.

§ 49

Igaühel on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.

§ 50

Vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi vähemusrahvuste kultuurautonoomia seaduses sätestatud tingimustel ja korras.

§ 51

Igaühel on õigus pöörduda riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole eesti keeles ja saada eestikeelseid vastuseid.

Paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalike omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles.

§ 52

Riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamiskeel on eesti keel.

Paikkondades, kus elanike enamiku keel ei ole eesti keel, võivad kohalikud omavalitsused seaduses sätestatud ulatuses ja korras kasutada sisemise asjaajamiskeelena selle paikkonna püsielanike enamiku keelt.

Võõrkeelte, sealhulgas vähemusrahvuste keelte kasutamise riigiasutuses ning kohtu- ja kohtueelses menetluses sätestab seadus.

§ 53

Igaüks on kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama kahju, mis ta on keskkonnale tekitanud. Hüvitamise korra sätestab seadus.

§ 54

Eesti kodaniku kohus on olla ustav põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust.

Kui muid vahendeid ei leidu, on igal Eesti kodanikul õigus osutada põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslikku vastupanu.

§ 55

Eestis viibivad teiste riikide kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgima Eesti põhiseaduslikku korda.

KÕIGES OLID SÜÜDI JÄNESED

James Thurber

Mu kõige väiksem laps mäletab veel, et omal ajal elas hundikarja naabruses jänesepere. Hundid kuulutasid, et neile ei meeldi, mismoodi jäneseid elavad. (Omaenda elamisest olid hundid vaimustuses, sest see oli ju ainus õige elamisviis). Ühel öösel sai mitu hunti maavärina tõttu surma. Hundid süüdistasid selles jänkusid, sest kõigile on ju teada, et jäneseid põrutavad hüpates tagumiste jalgadega vastu maad, tekitades niimoodi maavärinaid. Teisel öösel tabas hunti piksenool ning selleski olid süüdi jäneseid, sest on ju tuntud tõde, et salatisööjad vältu tekitavad. Hundid ähvardasid jäneseid kodustada, kui need korralikult ei käitu. Ja jänked otsustasid kõrbesaarele põgeneda. Aga teised loomad, kes kaugemal elasid, häbistasid neid ja ütlesid: "Igaüks peab elama omal maal ja vapralt vastu pidama. Maailmas pole kohta põgenikele. Kui hundid teile kallale tungivad, katsume teile appi tulla." Jäneseid jäid huntide lähedusse edasi. Ent ühel päeval oli hirmus üleujutus, mille ajal uppus palju hunte. Selles olid süüdi jäneseid, sest terve mõistus ütleb ju, et igasugused pikkõrvälised porgandinäksijad tekitavad üleujutusi. Hundid tungisid jänestele kallale, seda muidugi pikk-kõrvade endi huvides, ning panid nad ikka keksijate huve silmas pidades pimedasse koopasse vangi.

Kui jänestest juba mitu nädalat midagi kuulda polnud, tahtsid teised loomad teada, mis neist on saanud. Hundid vastasid, et jäneseid on nahka pandud, ja kuna nad on alla neelatud, on see huntide siseasi. Aga teised loomad hoiatasid, et nad võivad huntide vastu ühiselt välja astuda, kui need jäneste hävitamist ilusasti ära ei põhjenda. Seepeale tegidki hundid teistele loomadele ühe asja selgeks. "Nad püüdsid põgeneda," ütlesid hundid, "ent nagu te isegi teate, pole maailmas kohta põgenejate jaoks."

Moraal: Ära kõhkle, vaid kihuta kõrbesaare poole!

KODAKONDSUS

Paul Barry Clarke

Kodanik-inimene

Inimolendid kirjeldavad ja mõistavad end arvukatel viisidel. Nad on mehed, naised, isikud, isiksused, subjektid, indiviidid, emad, isad, lapsed, vennad, õed, etniliste, usuliste ja rahvusrühmade liikmed ning mõningatel juhtudel isegi kodanikud.

Kuna inimolendid kirjeldavad ja tajuvad üksteist niimoodi, on neil viisidel suur tähtsus. Inimeste enesekirjeldus, mida teised on võimendanud või esile kutsunud, mängib kesksel rollil nende eneseidentiteedis, -tajumises ning -hinnangus. Seetõttu ei maksa eriti imestada, et inimesed klammerduvad oma identiteedi külge ja tõstavad sageli esile selle üht või teist aspekti, seades selle kesksele kohale oma elus. Individualistlikul, mõni ütleks isegi üldindividualiseeritud ajastul võivad sellised tendentsid olla ühel ja samal ajal nii valdavad kui tekitada ohtlikult vahesid.

Meie ajastu on rahvuslike ja etniliste nõudmiste, sotsiaalse tolerantsuse ning uute sotsiaalsete liikumiste esilekerkimise ajastu. Inimesed otsivad tunnustust ja enesemääramist sellisel viisil, mida pole varem nähtud. Nõukogude Liidu ja tema Ida-Euroopa satelliitide kokkuvarisemine tekitas uued kodanikuühiskonnad ning esitas uued väljakutsed seal elavatele inimestele. Lõputegemine apartheidile ning Lõuna-Aafrika valitsemistavade muutused nõuavad paljude sealsete inimeste jaoks uute poliitiliste identiteetide kujundamist. Euroopa ja Põhja-Ameerika on silmitsi väljakutsetega, mida esitavad migratsioon, getostumine, mitmekultuurilisus ning eraldumistendents. Inimesed ise kirjeldavad end ning neid kirjeldatakse mitut moodi. Need kirjeldused, nendega kaasnevad ettevõtmised ja tegevused, samuti nende omavahelised refleksioonid moodustavad olendi.

Eksisteerib palju eri rollides olemise mooduseid. Nagu öeldud, võib keegi osaliselt olla mees, naine, isik, isiksus, subjekt, indiviid, ema, isa, laps, vend või õde, etnilise, usulise või rahvusrühma liige. Keegi võib osaliselt olla isegi... kodanik. Kõigist inimestele kättesaadavatest kategooriatest on ainult viimane eranditult ning täielikult poliitiline kategooria. Kõik ülejäänud osaliselt olemise moodused võivad sisaldada poliitikat või mingil määral sellega kattuda — nad võivad isegi olla nõutavad poliitika jaoks või poliitika võib need esile kutsuda, kuid ükski neist pole seotud inimese kui üksnes poliitilise olendiga.

Ometi osutub kodanik-olemine, see olemise poliitiline külg, mis on silmanähtavalt olemise üks kõige erilisem ja spetsiifilisem moodus, fundamentalseks; kus pole olemas täielikku, sisukat kodakondsuse üldmõistet, seal jääb vajaka poliitikast või on poliitika ajutiselt peatatud, peidus, kõrvale suunatud või isegi alla surutud. Seal, kus puuduvad kodakondsus ja poliitika, on inimene-olemise projekt ise end umbteele suunanud.

Olemise idee nagu kodanik-oleminegi on korruga nii kultuuriliselt spetsiifiline kui ajalooliselt püsiv. Mõningate enesetajumisviiside puhul on see püsivam kui teiste puhul. Isiksuse idee kerkis esile kristliku mõttelaadi tekitatud sissepoole pöördumise tagajärjena. Indiviid, mõistetuna iseseisva olendina, kellel on sünnipärane väärtus, kerkis esile ühelt poolt olemise suure ahela, feodaalkorra kokkuvarisemise ning teiselt poolt protestantliku mõtteviisi levimise tagajärjel; viimasele on iseloomulik otsene pöördumine Jumala poole.

Sellega seotud ideed isikust kui moraalsest olendist ning kui metafüüsilisest kategooriast arenesid hilja. Samavõrd nagu need ideed on spetsiifilised ajalooliselt, on need ja nendega suguluses olevad arusaamad spetsiifilised kultuuriliselt. Kaugeltki mitte kõik inimesed ei ole mõistnud enda olemise vormi kui isiksus-, indiviid-, subjekt- või kodanik-olemist. Nii nagu on eksisteerinud palju eri eluvorme, nii on olnud ka palju inimene-olemise vorme. Vastandina sellele on läänelikud eluvormid ning mõningad neile eelnenud kultuurid alati esile toonud olemisvorme, mis kannavad mõnd (olgugi ebaadekvaatselt väljendatud ja kasutatud) ideed ühisest staatusest, respektierides ühiskonna korraldust.

Enne poliitikat

Sõna *kodanik*, mis tuleneb *civitas*'est, on selgelt ladina päritolu, kuigi üldiselt on arvatud, et kodakondsusidee, mõistetuna poliitilise koosluse aktiivse liikmeksolekuna ning selles osalemisena, kerkis esmakordselt esile Kreekas ligikaudu VII—VIII sajandil eKr. Harilikult peetakse kodaniku üldmõiste esilekerkimise vältimatuks eeltingimuseks polise, Kreeka linnriigi arengut. Poliitilise kogukonna teistest erinev vorm võimaldas tagada majanduslikud tingimused, mis vabastasid mõned inimesed nende esmavajaduste üksikasjadest. Sellest paratamatusest vaba olemisest kerkis esile selline olemise idee, mille abil paljud inimesed saavad pöörata oma tähelepanu üldist huvi pakkuvatele asjadele.

Ideed, mis olid aluseks selle kodakondsuse mõiste varajasele esilekerkimisele ning mis on säilinud tänaseni, kuigi mitmel eri viisil, on võrdsuse ja vabaduse ideed. Nende ideede komponendid ennetasid hellenistlikku kultuuri ning embrüonaalses vormis on neid leitud mõne selle eelkäijagi juures. Kõige varasem teadaolev viide võrdsuse abstraktsele mõistele on leitud ühest umbes 2000 a eKr pärit tekstist, kus autori sõnul lõi Jumal tuuled selleks, et "igaüks võiks hingata... nagu tema kaaslane... (Jumal)... tekitas veeuputuse, et vaesel inimesel võiksid olla samasugused õigused nagu suursugusel isikul... (ning) ta... lõi igaühe sarnaseks tema kaaslastega..."

Võrdsuse ja vabaduse ideed leidsid mõningase väljenduse juba enne Kreeka esilekerkimist tema ajaloo varasemal perioodil. Siiski arendati neid ideid selles esiletõusvas kultuuris edasi ning omistati neile poliitiline tähendus. Tundub, et mõned kreeka keele vormid pidid eksisteerima ligikaudu 1500 a eKr, kuid kõige varasemad kirjalikud viited polisele, mõistetuna tollal linna tähenduses, pärinevad umbes 700.—800. aastast eKr. Homeros kasutas polise sõna kindlustatud linna tähenduses; tundub, et sel ajal sai arusaam poliitikast ning kodakondsuse mõiste eksisteerida ainult kõige algelisemas vormis.

Teadmata on täpne aeg, millal mindi üle poliselt, mida mõisteti kindlustatud linnana või koguni linna kindlustusrajatisena, polisele kui inimeste koosluse idee. Samuti on teadmata selle ülemineku põhjus, kuigi vabalt võib olla nii, et see arenes üldise halva saatus jagunemise tagajärjel. Kreeka raskelt relvastatud jalaväelaste organiseeritud võitlusmanöövrid tähistasid lahtiütlemist kollektiivsest, kuid individualiseeritud võitlusest, pöördumist lahingu kui individuaalse kangelaslikkuse ning kooskõlastatud ja ühiste aktsioonide ühteliitmise käsitluse poole. Selliste kooskõlastatud manöövrite areng sõltus olulisel määral üldisest usaldusest teiste manöövrites osalejate vastu. On mõeldav, et diskussioon üldist huvi pakkuvates küsimustes ning arusaam võrdsusest, mis viis poliitikasse kui tegevusse, sündisid vastastikusest austusest ning usaldusest, mis omakorda tulenesid lahingu organiseeritud käsitlusest.

Poliitika lätted

Ükskõik, milline ka võis VI sajandil eKr olla poliitikaelsest Kreekast poliitilisse Kreekasse ülemineku täpne iseloom, kindlasti olid seal mitmekesised valitsemisvormid, mille muutlikkus, ühendatuna mõõduka stabiilsusega teistes eluvaldkondades, võimaldas nii valitsemisega eksperimenteerida kui ka pidada diskussioone valitsemise ja selle olemuse üle. Vaevalt on võimalik üle hinnata selle perioodi tähtsust kodakondsuse mõiste kujunemise jaoks. Tsiivilisatsioon võib vastu pidada märkimisväärse aja jooksul — kuid ilma sagedaste ning tihti radikaalsete valitsemisvormide muutmiseta; ent ta võib ka kokku variseda lihtsalt valitsemise järskude muutuste tagajärjel. Kreeka linnad koos nende põllumajandusliku alusega suutsid püsima jääda eri valitsemistüüpidest hoolimata. Selle püsijäämise ning muutuste kombinatsiooni tagajärjel muutus diskussioon valitsemise parimatest vormidest üleüldiseks. Kujunes välja poliitikakeel ning koos sellega sündis ka idee kodanikust kui polise liikmest.

Esmakordselt väljendus kodanikuidee täiel määral Ateenas. Majanduskriis õhutas tugevat aristokraatiavastast liikumist. Lepitades uusi jõukaid klasse valitseva maaomanike klassiga, andis Solon, Ateena arhont, umbes aastal 594 eKr Ateenale seadused, mis sisaldasid võrdsuse ning kodakondsuse ideaale. Soloni seadused, mis pole säilinud, kuid mida on palju kommenteeritud, tähistavad Ateena esilekerkimise algust poliitilise mõtte ajaloos. Märkimisväärsel moel tähistas tema valitsemine ka rikka ning paljutähendusliku kodakondsuse mõiste teket.

Solon andis kõigile kodanikele õiguse kaevata rahvakohtutesse linnavalitsuste peale. Aristoteles ning Plutarchos kirjutasid, et Solon kujundas oma seadused tahtlikult mõneti ebaselgeks, nii et otsuseid pidid langetama rahvakohtud. Viimased koosnesid thetose, kodanike neljast klassist kõige alama klassi esindajatest. Selliste Soloni väljatöötatud meetmete tõttu osalesid kõik kodanikud nende endi asjade korraldamises. See aluspõhimõte ning ühtekuuluvustunne, mida selline osalemine võib tekitada, moodustavad seniajani kodakondsusküsimuse tuumakamate seisukohtade aluspõhja.

Vaevalt on keegi paremini väljendanud omaenda elu korraldamises osalemise idee tähtsust, kui seda tegi Perikles oma ülistuskõnes Peloponnesose sõjas langenutele. Ateena põhiseadus, nagu mainitud, on mudel teiste jaoks; see soosib enamust, mitte vähemust ning sel põhjusel sai ta nimeks demokraatia. Ateena seadused andsid kohtumõistmise kõigi inimeste kätte koos kõigi nende isiklike erinevustega, ning "edasijõudmine ühiskondlikus ametis suurendas isiku reputatsiooni, klassikaalutlustel ei olnud lubatud sekkuda voorustesse... kui inimene on võimeline teenima riiki, ei takista teda tema seisundi tagasihoidlikkus".

Kaks tuhat aastat hiljem, 1428. a kordas Periklese sõnu Bruni. Pärast viidet Solonile kasutas Bruni, kes koostas Periklese eeskujul järgides ülistuskõne surmavalt haavatud väejuhile Nanni Strozile, samu mõtteid väljendades samasuguseid sõnu — siis juba Firenze linnriigi kohta:

"Põhiseadus, mille järgi me vabariiki valitseme, on kujundatud tööpoolest kõigi kodanike vabaduse ja võrdsuse jaoks. Meie linn nõuab oma kodanikelt vooruslikkust ja õiglast meelt. Igaüht, kellel on olemas need kaks omadust, peetakse piisavalt heaks valitsema vabariiki."

Privileeg ja erandlikkus

Kodakondsus ei eksisteerinud Kreekas kaugeltki mitte igaühe jaoks: see oli vähemuse staatus ja privileeg. Vabadus, mida oli tööpoolest vähemalt osaliselt kodakondsuse jaoks vaja, oli mõiste, mis tugines majanduslikule vabadusele. Kreeka elu eristas seetõttu kodanikke ja mittekodanikke. Siiski oli kodakondsus kiivalt kaitstud staatus ning tõsiselt arvestatav privileeg. Olla kodanik kujutas endast moodust olla teiste seas *zoon politikon*, st poliitiline olend. Olla kodanik tähendas kuuluda meeste hulka. Mitte kuuluda meeste hulka tähendas mitte olla inimene.

See on vastuolus kirjeldatud arusaamaga inimene-olemisest, nii et me võime mõista mõningaid põhjusi, miks Sokrates valis karistuseks oma kuritegude eest mürgikarika, mitte aga pagenduse, mida talle tungivalt soovitasid sõbrad. Sokratese jaoks oleks elu väljaspool polist, elu mittekodanikuna tähendanud väljavaadet elada sellist elu, mida ei peetud täiel määral inimväärses. Me võiksimme tema olukorda võrrelda tänapäeva kodumaatute omaga. Kõigil isikutel on õigused inimestena, kuid inimõigused on valdavas osas kodanikuõigused — õigused, millele pandi alus ning mis eksisteerisid tunnustatud rahvusriikides.

Arvatakse, et on ohtlik seostada õiguste ideed ning arusaama olemisest kodanikuõiguste idee või kodakondsusega. Sokratese surm, kui seda vaadelda valikuna surma ning mitteko-

Paul Barry Clarke
KODAKONDSUS

danikuna elamise, mitteinimväärse emigratsiooni vahel, on näide selle kohta, milline jõud on kodakondsusest arusaamal. On olemas tänapäevased argumendid, mis toovad esile hädaohud, mis kaasnevad liigse toetumisega kodakondsuse mõistele. Võttes arvesse Ameerika Ühendriikide õiguslikku suhtumist kodakondsuse mõistesse, väitis Alexander Bickel, et kodakondsust võib annetada või jätta annetamata, järelikult on sellest võimalik ka ilma jääda ning kaotada iga õigus, mis tuleneb kodakondsusest. USA Ülemkohtu seisukohta väljendas Justice Black: "Meie maal on inimesed sõltumatud ning valitsus ei saa katkestada oma suhteid inimestega, võttes neilt ära nende kodakondsuse."

Blacki seisukohale vastu väites rõhutas Bickel, et "valitsuse ning inimeste suhet, mis sõltub kodakondsusest, on alati võimalik lõpetada või sellest lahti öelda". Edasi jõudis ta järelduseni, et "kodakondsus on parimal juhul lihtne idee lihtsa valitsemise jaoks". Sellest tingituna eelistas Bickel seostada õigusi pigem isiku kui kodaniku mõistega. Ajalooliselt on isiku mõiste siiski kodaniku omast tunduvalt hilisem ning kultuuriliselt isegi rohkem piiratud kui viimane. Tõepoolest, on olemas küllalt tõendeid, mis näitavad, et isiku ja kodaniku mõiste suhe on nii ajalooliselt kui praktiliselt sõltuvuses kodaniku mõistest. Ometigi ei salata sellega maha, et tänapäeval eksisteerivad pinged selliste mõistete vahel nagu isik, isiksus, indiviid ning kodanik, samuti inimene ja kodanik. Sellised pinged on olemas ning neil on tähelepanu vääriavad tagajärjed.

Kaks kodanikutüüpi

Paralleelselt Kreeka polise ning aktiivse osaluskodakondsuse idee arenguga arenes Rooma kodakondsusmõiste. Esimesed roomlased olid tõenäoliselt etruskid, kes rajasid ligikaudu 700 a eKr küla, millest hiljem kujunes Rooma linn. Sel ajal oli Itaalia lõunaosa ja Sitsiilia asustatud kreeklastega — olukord, mis ei muutunud kuni Pyrrhose võiduni 274. a eKr.

Rooma varasem valitsemisvorm oli monarhia, kuid pärast viimase monarhi Tarquiniuse troonilt kõrvaldamist 509. a eKr muutus Rooma vabariigiks. Uue vabariigi esialgne valitsemisvorm andis võimu kahele konsulile, kellele kuulus kõrgeim võim (ehkki see oli ajutine) ühe aasta jooksul. Mõlemal neist oli õigus panna veto teise otsustele. Seaduse muutmiseks oli vaja mõlema konsuli nõusolekut. Lisaks oli olemas senat — nõuandev kogu, mille liikmed olid valitud patriitside, kogukonna vanemate hulgast, ning kaks rahvasaadikute kogu.

Valitsemistüübiga sätestati institutsioonilised erinevused patriitside ja plebeide klassi vahel. Mõlema klassi liikmed olid kodanikud, kuid nad erinesid selgelt üksteisest ühiskondliku ning usulise staatuse poolest. Neil ei olnud lubatud vastastikku abielluda. Plebeid olid eemale tõrjutud kõrgemate ametikohtadega kaasaskäivatest usulistest riitustest, mistõttu nad ei saanud täielikult osaleda vabariigi elus ega sotsiaalses mobiilsuses.

Patriitside ja plebeide klassierinevuse kodakondsusesse kaasamise tulemusena eristus kodakondsuse kaks vormi: esiteks kodakondsus kui osalemise ja staatuse ühendus ning teiseks kui ainult staatuse arvestamine. Selline vahetegemine aktiivse ning passiivse kodakondsuse mõiste vahel oli üsna võõras kreeka mõttelaadile, nagu olid võõrad seisukohadki, mis sellega kaasnesid. Cicero jaotas ametid ja elukutsed liberaalseks ning vulgaarseks. Ta mõistis hukka "vastiku tollimaksude kogumise tegevusala, samuti liigkasuvõtmine ning väljaõppimata tööliste musta ja alandava töö, sest ainus tasu, mida töölistel selle eest saavad, on orjuse märk". Ainult need, kes esindasid liberaalseid elukutseid, võisid jõuda kõrgele aujärjele, kuid isegi seda suutlikkust ei osatud täiel määral õppida. Mõttearenduses, mis oli kaugel Periklese või Bruni seisukohtadest, ütles Cicero, et "need, keda loodus on õnnistanud võimega korraldada ühiskonna asju, peavad kõrvale heitma kogu kõhkluse, lülituma võidujooksu ühiskondliku ametiposti pärast ning osalema valitsuse juhtimises".

Siiski oli kodakondsus enamiku inimeste jaoks selline staatus, mis andis õigused ja teatud kohustused — välja arvatud õigus või kohustus osaleda vabariigi poliitilises elus. Rooma impeeriumi kiire laienemine tugines vähem jõu kasutamisele ning rohkem sellele, et alistatud rahvastele annetati väärtuslik staatus — Rooma kodakondsus, mille suur väärtus on võib-olla kõige paremini tuntud tänu Püha Pauluse, Tarsuse ning Rooma kodaniku pöördumisele Caesari poole. Jeruusalemmas kinni võetuna ning vangis hoituna rääkis Paulus enda kinnihoidjatele, et ta on sündinud Rooma kodanikuna. “Need, kes pidid teda üle kuulama, taganesid temast kohe kaugemale, nagu seda tegi ka tribuun, kes kartis kindlalt teada saada, et ta on vangistanud Rooma kodaniku.”

Olla Rooma kodanik tähendas omada väärtuslikku õiguslikku seisundit. Kui tekkis vajadus, pakkus ta kaitset. See võimaldas kogu impeeriumis palju vabamalt ja takistamatult liikuda, soodustas rahumeelset kaubandust ning mõnevõrra ka kosmopoliitilist maailmavaadet. Siiski ei andnud ta automaatselt õigust võtta osa vabariigi asjade korraldamisest. Kui Püha Paulus viibis Ateenas, kohtas ta seal õpetlaslikult üleolevat suhtumist. Ateena oli lihtsalt üks impeeriumi vähem tähtsaid linnu; “Periklese Ateena oli kahanenud Püha Pauluse Ateenaks”.

Kui Kreeka probleem oli olnud see, et ei õnnestunud ületada kodakondsuse kitsarinnalist, osalusele keskenduvat mõistet, loomaks koordineeritud hellenistlikku föderatsiooni, oli Rooma probleem risti vastupidine. Märkimisväärne ja tähtis oli impeeriumi rahvastele topeltkodakondsuse annetamine, isegi selle tagantõhutamine. See andis rahvale midagi (mis alati ei osutunudki väärtusetuks abstraktsiooniks, nagu nägime Pauluse pöördumisest Caesari poole), mitte üksnes ei võtnud rahva käest — nagu see sündis barbarite rüüsteretkede ajal. Kahekordne kodakondsus tekitas ka lojaalsuspinge, millest Rooma ei suutnud kunagi täielikult üle saada. See lõhestunud lojaalsuse probleem mõjutab kuratlikult tänapäevakatseid moodustada suuremate rühmade föderatsioone. Olla näiteks Inglismaa, S#otimaa, Prantsuse, võib-olla isegi Serbia kodanik ning samal ajal Euroopa kodanik tähendab siiski väljakutset, millesse tuleks suhtuda täie tõsidusega. Selle ülesande elluviimise ebaõnnestumine tooks kaasa samasuguse tagajärje, nagu seda oli Kreeka läbikukkumine suveräänsetest linnriikidest föderatsiooni moodustamisel. Sellel oleks samasugune tagajärg nagu Rooma suutmatusel tulla täielikult toime kahekordsest kodakondsusest tingitud lõhestunud lojaalsuse probleemidega.

Staatus ning sissepoole pöördumine

Kui Kreeka oli kodakondsuse osalemisidee kui ühiskondliku olemise osa allikas, andis Rooma oma kodanikele, ükskõik kus nad ka viibisid, elulise õigusliku, kuid sageli kahese staatuse. Kreeka kodanikuideaal oli eluviis: kahene või mitmekordne kodakondsus ning kahene või mitmekordne lojaalsus ei mänginud selles mõistes mingit rolli. Vastupidi, kõigi jaoks peale roomlaste (keda kitsalt piiritleti Rooma linna kodanikena) oli kahekordne lojaalsus — sünnilinnale ning impeeriumile, kui tegemist ei olnud Rooma linnaga — normaalne ning oodatud. Vastandlikkus ilmneb näitlikul kujul ühelt poolt Sokratese ning teiselt poolt Püha Pauluse erinevuses. Kui Sokratese jaoks polnud elu väljaspool linna inimväärne, siis Püha Pauluse jaoks ei olnud Rooma kodakondsusel mingit erilist mõju tema elutööle peale kasuliku turvalisuse, mida see talle pakkus.

See, et kasutusele võeti uus ning märkimisväärne enesekäsitlus, moodustab kontrasti kodaniku kui olendi ning kodaniku kui staatuse vahel. Tegemist on isiku mõiste kristliku käsitlusega, arvamusega, mida Aleksander Bickel kodanikukujutluste seas eelistas. Isiku mõiste ise on kaht päritolu. Esimene, Kreeka oma, mis tuleneb sõnast *prosopon*, viitab seda liiki maskile, mida kasutaks näitleja — nagu ladinakeelses mõistes *personae dramatis*. Isiku mõiste teine tähendus, mis on rohkem seotud Rooma õigusega, viitab isikule kui kellelegi, kellel on teatud liiki õiguslik seisund, kui juriidilisele isikule.

Rooma õiguse järgi ei tähenda isik-olemine seisundit, mis omistati enne sündimist nagu foetus — positsioon, mida Thomasel Aquinost tuli alal hoida 13. sajandil. Samuti ei antud seda staatust sünnihetkel kui elusalt sündimise automaatset tagajärge. Roomas sai vast-sündinu inimeseks siis, kui isa ta põrandalt üles tõstis — sellega võttis ta uue lapse kogukonda vastu. Kui ta seda ei oleks teinud, oleks laps tõstetud tänavale kui tähtsusetu olend.

Kristlik kujutlus isikust, kontrastina nii Kreeka kui Rooma mõistele, nihutas inimeseks saamise religiooni ning metafüüsika valdkonda. Kujundades inimene-olemise ideed Jumala isiksuse järgi, hakkas inimolevuse idee omandama staatust, mida ei suutnud täiendada ükski õiguslik kujutlus kodakondsusest või inimene-olemisest. Korraldust “anda keisrile, mis keisri kohus, ning Jumalale, mis Jumala kohus” on sageli kasutatud selleks, et tõmmata selge piir linna elu ning vaimu elu vahele.

Laiemas tähenduses oli tunduvalt märkimisväärsem see, et andes kujutlusele isiksus-olemisest jumaliku kujundlikkuse, loodi uus maa peal olemise kategooria. See lisas uue õigustuse ammusele praktikale pöörduda ära linna elust või olla selle suhtes ükskõikne. Mõningatel juhtudel oli tegemist ühiskondlikust elust täieliku tagasitõmbumisega. Ülimalt askeetlik elu ei hõlma mitte ainult keha, esemete kõrvaleheitmist, vaid see tähendab ka linna eemaletõukamist. Radikaalne asketism ei sobi hästi kokku kodakondsuse idee ega tege-likkusega, kuid isegi kristluse mitteaskeetlikel vormidel on sageli olnud raskusi mõistetega.

Kristlus hoiab pinget hingelise ning ihulise elu vahel. Diognetosele saadetud kirja anonüümseks jäänud autor kinnitab, et kristlased ei kujuta endast ohtu ilmalikele võimudele, kuid samas ei kahtle ta selles, et kristlased “saadavad oma aja mööda maa peal, kuid nende kodakondsus on taevas”. See maailmas olemise pinge on tihedalt seotud kogu inimsoo loomusega, kuna anonüümne kirjutaja kinnitab, et “hing asub kehas, kuid ta ei kuulu kehale, ning kristlased viibivad maailmas, kuid nad ei kuulu maailmale”. Sellised dualismid, mis tee-avad vahet hingel ja ihul ning endal ja maailmal, võrdsustavad puuduliku ihu ebatäieliku maail- maga ning paigutavad metafüüsilise isiku mingisse teise, sisemisse ellu, mitte maailma.

See siseelu, mis puudub Kreekast ning paljudes Roomast pärit kirjutistes, ilmus nähtavale judaismi-kristluse kokkupõrkel kreeka-rooma linnaga. Maailma materiaalsusega, igavese vaimu vabastamiseks või soodustamiseks peetava võitluse, inimlike kirgedega ning ihu füüsiliste vajadustega peetava võitluse tähendus paigutus esilekerkiva sisemise enese-vaatluse südamesse. Õnnestumine ja ebaõnn muutusid seesmisteks, mitte välisteks kate- gooriateks ning võitlust ei demonstreeritud mitte heroilistes saagades, mis jutustavad tehtud tegudest, vallutatud maadest või alistatud vaenlastest, vaid hoopis siseelu pih- timustes.

Keegi ei esinda seda muudatust maailmavaates selgemalt kui Augustinus Hipposest, kelle teoses “Pihtimus” on varasema kultuuri objektiveeritud saaga ometi muutunud tulevase maailma sisemiseks narratiiviks. Augustinuse kirjutised näitavad nii omaenda *mina* nähtavale ilmunud tähendust kui ka esilekerkinud arusaama vabast tahtest kui üldmõistest, mis looks ühenduse omaenda *mina* ning maailma vahel. Tema varasem teos “Tahte vabast valikust” kinnitab kreeka arusaama heast kodanikust, kes langetab ühiskonda puudutavaid otsuseid, tuginedes üldistele huvidele.

Oma hilisemates töodes pöördub ta maailmast ära — teistsuguse linna poole. Sellist taganemist, ärapöördumist maailmast ajendas omakorda Rooma langemine aastal 410, mil linna rüüstas Alarich. Mõjuka argumendina rõhutas Augustinus, et roomlaste paljud jumalad ei tulnud toime usuasjades paheliseks muutunud linna kaitsmisega. Tõeline tee lunastusele läheb Kristuse kaudu, kelle tulemine on ette kuulutatud Pühakirjas. Armastus maiste asjade vastu ning ärapöördumine Jumalast andis tulemuseks kaks linna: maise, mis ülistas iseen- nast, ning taevase, mis ümbritses Jumalat aupaistega.

Augustinus jaotas inimesed kahte rühma: ühed, kes elavad inimlike standardite järgi, ning teised, kes elavad Jumala tahte kohaselt. Seejärel hakkas ta oma õpetuses ettearvamatust mõjust tõestama, et indiviidide elutee oli Jumalale igavikust teada: "Kahe linna all mõistan ma inimeste kaht kogukonda, kellest üks on igavesti ette määratud olema Jumala valitsemise all, teine aga peab läbi tegema saatana igavese karistuse." Need kaks linna tekkisid eri liiki armastusest — "maapealne linn... enesearmastusest, mis jõudis välja Jumala põlgamiseni, ning taevane linn armastusest Jumala vastu, mis oli jõudnud välja enesesalgamiseni". Kuid eitades maailma, et jaatada Jumalat, salates maha põlastusväärset iseennast, seisneb paradoks selles, et jaatatakse iseenda olemasolu.

Et pidada ennast põlastusväärseks, on siiski vaja iseend vaadelda. Selleks tuleb kergitada seda, mida seniajani pole peetud tähelepanu ega märkimise vääriliseks, selleni, mis oli tähelepanu ning selgitust väärt. Augustinuse põlglik suhtumine kirglikult maisesse iseenesse kinnitab pöördumist sissepoole. See oli selline sissepoole pöördumine, mis lubas ning isegi soodustas kodakondsusest loobumist ning sõltuvuse vahetamist; kus kodaniku elu oli loovutatud alama elu vastu; kus vabariigid vahetati välja kuningriikidega.

Eemaletõmbumine ning tagasipöördumine: eemaletõmbumine

Kloosterlik eluviis, maailmast eemaletõmbumise elu ühtaegu nii eelnes kui järgnes kristluse hädaolukorrale. Selline elu on osa ristiusust, kuid pole omane ainult kristlusele. Tõeliselt unikaalne on asjaolude kombinatsioon, mis paigutas iseenda olemasolu ja selle piinade nii selge tõdemise Rooma linna domineerimise lõpp-perioodi. Siis, kui linna ülemvõim kokku varises, kerkis esile iseenda olemasolu; kui sai selgeks selle linna eluviisi meeletus, muutus ahvatlevaks tagasitõmbumine vaimuelli.

Heaolu, mida kunagi mõisteti kodanikuvoorstena, mõtestati nüüd valdavalt seesmistest mõistete kaudu — iseenda olemasolu mõisteid kasutades. Rohkem kui tuhat aastat pärast Augustinust leidis selle sissepoole pöördumise tähendus väljenduse kantiaanlikus imperatiivis tegutseda kooskõlas moraaliseadustega. Sellest seisukohast vaadates tuleneb iseenda olemasolu seest see asjaolu, et on võimalik leida standardeid, mida sobib kohaldada siis, kui tegevus on suunatud väljapoole.

Läänes pärast Rooma langemist esilekerkinud eluvormide jaoks muutus standardiks see, et täidetakse seaduslikult moodustatud võimuorganite korraldusi; et ollakse õiguspärane ning seadusekuulelik subjekt. Paavst Nicolaus I (858—867) jaoks ei tähendanud Augustinuse kahe linna õpetus mitte nende eraldumist, vaid ilmaliku võimu domineerimist paavsti võimu üle. Kuigi see õpetus oli ideena mõjukas, ei suutnud ta kunagi saavutada täielikku ülemvõimu praktikas. Siiski oli seisukoht, et ilmalikud isikud peavad lõppkokkuvõttes alluma pühitsetutele, ideena ühtaegu nii võimas kui ka püsiv.

Esilekerkinud vaates maailmale hõivasid inimolendid oma koha olemise suures ahelas, ning need kohad peegeldasid Jumala plaani. Thomas Aquinost oli võimeline ilma silmatorkava vasturääkivuseta kirjutama nii seda, et seadus toimus sisemuse peegeldusena, sellele tuginedes, kui ka seda, et voores tähendas teiste kehtestatud seaduste järgimist. "Seadus ei ole midagi muud kui põhjuse ülemvõim valitsejas, kes valitseb oma alamaid. Nüüd seisneb iga alluva asja voores selles, et olla hea alluv sellele, kes teda juhib."

Selles ei ole Thomase jaoks mitte mingit vasturääkivust. Ta on seisukohal, et valitsejal on õigus kehtestada põhjendatud seadusi ning alama jaoks on sobiv viis kuuletuda valitseja seadustele. Toetamaks oma seisukohta, viitas Thomas Aquinost Aristotelesele, väites, et "iga subjekti voores seisneb selles, et ta on hea alam oma valitsejale". Aga ta jättis ütlemata, et rebis selle viite välja tema linna elu kontekstist ning paigutas selle subjekti ellu. Thomase seisukoha järgi on inimesed kohustatud kuuletuma valitsejale, kuid sellise kuulekuse orjapõli on ainult ihulik, mitte vaimne. Seega on kuulekuse ning ilmalikele valitsejatele alluvuse argument lõplik ja täielik — järgmine spiraalikeerd keskaja ringis.

Kõigest hoolimata sisaldus selles sõltuvuse silmuses väike algus — algus, millel olid kaasaegse maailma jaoks omad tagajärjed. Võis esineda olukordi, kus valitseja kaalutlused leidsid väljenduse positiivses seaduses, mis vägivaldselt rikkus suuremat harmooniat. Valitseja võis nõuda oma alamatelt tegutsemist Jumala seadusi eirates. Selline seadus, türanlik seadus, väitis Thomas Aquinost, ei oleks kooskõlas mõistusega ning sellest tulenevalt poleks see ka seadus. Viivitamine on selliste juhtumite puhul tingitud küsimusest, kes peab langetama asjakohase otsuse.

Selliste otsuste langetamise mehhanism on südametunnistus. Thomas Aquinost käsitles südametunnistust esiteks ning traditsiooniliselt kui *conscientia*t, kui otsustust tegutsemistüübi kohta, mille tegutseja on langetanud; ning teiseks kui vaadet või otsustust, mida see tegevus peaks tekitama või ei tohiks tekitada. Tähtsuse muutumist oli ennustatud, kuid mitte täielikult välja arendatud Pauluse õpetustes. Täielikult väljaarendatuna jätkab see pöördumist sissepoole.

Thomas Aquinost viis südametunnistuse mõiste tähenduse ning mõju mittekriitiliselt aluselt väljaspool asetsevasse, ühiselt kasutatavasse teadmisse, kriitilisele sisemisele põhjale. Augustinuse lähenemine tahtevabadusele koos selle südametunnistuse sisehäälega varustas sissejuhatusega nii sõnakuulmatuse kui hiljem ka individuaalse autonoomia. Tegude hindamine mõistuse sisemise püüdlikkusega, mida soovitati, on Kanti jaoks alus nii kategoorilisele imperatiivile kui ka individuaalsele autonoomiale. Otsides ilmalikele võimuorganitele kuuletumise aluseid, leidis Thomas Aquinost ühtlasi ka nendele võimudele väljakutsete esitamise alused.

Eemalõtõmbumine ning tagasipöördumine: tagasipöördumine

Ei ole olemas ühtki üksikut allikat, mis moodustaks linnaellu tagasipöördumise aluse. Pigem eksisteerisid mitmesugused liikumised, mida toitsid erinevad pinged olemise suures ahelas. Märkimisväärne tähtsus oli siiski pinevusel kiriku ning taas esilekerkiva linna elu vahel, samuti embrüonaalses staadiumis ideel kaasaegsest riigist.

Vabariikluse uuestisünni tuntuim allikas leiti Itaalia linnaelu esilekerkimises ning kõrgseisundis. Kui Bruni kiitis Nanni Strozzi, kiitis ta ühtlasi ka Firenzet, tema ajalugu, vabadus-traditsioone, tsiviilvõruse ning tema kodanikke — nagu Perikles oli varem kiitnud Ateenat ja tema voorusi. Nii Dante kui Padua Marsilius olid isegi enne Bruni panegüürikat esitanud poliitilise teooria jaoks tähtsaid seisukohti, mis tegid vahet kiriku ning riigi rollil. Aristotelese "Poliitika" kohaselt määratles Marsilius kodanikku kui "kedagi, kes osaleb tsiviilkogukonnas" ning rõhutas järjekindlalt, et seaduste loomine "kuulub õigustatult ainult kodanike täiskogule või isegi selle kaalukamale osale". Terav eraldusjoon, mille Marsilius tõmbas, ennustas laiemat liikumist, et eristada pühitsetuid mittepühitsetuist koos uue rõhuasetusega maa-pealse linna valitsemise õigele vormile. Selle uue valitsemisvormi alust ei leitud mitte ainult linna taaselustamises, vaid arendati välja ka sellise riigi mõiste, kus riiki käsitletakse abstraktse kujutlusena.

Kreeka linnal ning kaasaegsel riigil on palju märkimisväärseid erinevusi. Sugugi mitte kõige tähtsusetum nendest pole see, et Kreeka polis oli elamisvorm, mitte üksnes asi. Isegi ladina päritolu *res publica*, kirjanduslikus tõlkes *avalik asi*, tähendab nihet polise kogukondlikust iseloomust poliitilise elu selliste vormide suunas, mida iseloomustab väiksem lähedusaste. Ateenas võisid kõik kodanikud osaleda avalikus elus. Rooma impeeriumis oli kõigil kodanikel ühesugune formaalne staatus, kuid avalikus elus said osaleda ainult teatud klassi kuuluvad kodanikud. Niisiis ei ole kreeka polis linnriik; ta on elamisviis.

Kaasaegne riik on abstraktne ning juriidiline mõiste, mille juuri tuleb otsida mingil kindlal territooriumil kehtiva autonoomia ideest. Isegi mõningates varasemates mõttearendustes

oli see ühendatud seisukohaga, et riik ei kuulu ühelegi isikule eraldivõetuna. Selline lähene- mine riigile on ülimalt õonestav idee jaoks, mille järgi mõnel üksikul tähtsal isikul võiks olla piiramatu võim inimeste üle. Sellise lähenemise kohaselt, mille täielik väljaarendamine nõudis aega, võib kuningas — vastandina Louis XIV väitele "Riik — see olen mina" — olla küll riigi sümbol, kuid ta ei saa olla riik.

Sel ajal on kahe kodanikukäsitluse vahel silmanähtav võnkumine ning pinge: ühelt poolt korduv idee kodanikust kui elus aktiivselt osalejast ning teiselt poolt kodanikust kui kellest- ki, kellel on samasugune staatus nagu teistelgi. Endine idee, mis apelleeris varasele Ateenale, kordus kõige täielikumalt Saksamaa ning Itaalia linnades. Hilisem idee, mille kohaselt kodanik on mingite õiguste rohkem või vähem passiivne kandja, pöördus enam embrüonaalse riigi poole. Heites kõrvale idee kodanikust kui ühiskonnaasjades osalejast, jutustab Bodin meile sellest, et "on väga tõsine viga eeldada, et keegi ei ole kodanik seni, kuni ta ei ole kõlblik avalikku valitavasse ametisse...". Kodanik on vaba subjekt, kuid "sellest tulenevalt on vaba subjekti allaheitlikkus ja sõnakuulelikkus oma vürstile ning vürsti õpetus, kaitse ning õigusemõistmine tema alamatele see, mis teevad inimesest kodaniku". Suhtumine, mida demonstreerib Bodin, tähendab hoolitsust korra eest; see on suhtumine, mida kajana kordas Hobbes, kui ta puutus kokku kodusõja tagajärgedega.

Siiski on kellegi elu kujundamises osalemise idee väga mõjuvõimas. Juba enne Hobbesi absolutistlikku reageeringut sündmustele Inglismaal valmis Starkey'l märkimisväärse täht- suse ning mõjuga kujuteldav kahekõne. Starkey, keda olid mõjutanud itaalia humanistide kodanikuõpetus ning Aristoteelse mõttelaad, asus seisukohale, et poliitilise teooria ülesanne on anda nõu valitsejatele. Filosoofid peaksid püüdma harida ning mõjutada kuningaid. See kujuteldav dialoog kavatseti ette kanda Henry VIII-le. Tegelikult pole selge, kas seda tehti või mitte; samuti ei avaldatud Starkey tööd tema eluajal.

Kahekõne, mida peavad Pole ja Lupset, kujutab endast sõnamängu, milles esitatakse üsna radikaalseid seisukohti ning vaatenurki. Ühes kohas laseb Starkey Pole'il öelda: "Mis oleks veel rohkem vastuolus loodusega kui see, et kogu rahvast valitseks ühe vürsti tahe... Mis oleks veel rohkem vastuolus mõistusega." Rahuldumata sellega, vastandab ta päriliku valit- semise ideele Kreeka valitud valitsejad: "Pärilikkusele ja veresugulusele tugineva vürstide õigusjärgluse kehtestasid türanlikud ja barbaarsed vürstid, mis, nagu ma ütlesin, on vastu- olus looduse ning kogu terve mõistusega." Olla ainuüksi alam tundub olevat vastuolus loo- duse ning mõistusega.

Siseelu esilekerkimine sunnib tegema vahet alluvuse kahe erineva tähenduse vahel. Olla kellegi teise alam ning alluda iseendale on kaks erinevat, kuid omavahel läbipõimunud ideed. Vahetegemine avaldub Augustinuse kirjutistes, kus ta kutsus üles linnast eemale tõmbumia. Hiljem tuli ärgitada tagasi pöörduma. Augustinuse väide "Kui minust on valesti aru saadud, siis ma olen olemas" ilmus tuhat aastat enne kui Descartes'i "*Cogito ergo sum*" ("Ma mõtlen, järelkult olen olemas"). Augustinuse mõttekäigus sisaldus ka reflekteeriv pool: "Kuna ma tean, et ma olen olemas, siis tean ma ka seda, et ma tean."

Mõlema, nii Augustinuse kui ka Descartes'i jaoks tulenes eksistentsiväide eemaletõmbu- misest vaimulaadi analüüsimisse. Kui aga kogu Augustinusele järgnenud ajastu oli *vita con- templativa*, siis Descartes'ile järgnev ajastu leidis vabaduse oma subjektiivsuses, uuesti avastatud individualismis. Oma pahuras, isegi vihases mõttevahetuses piiskop Bramshilliga kordas Hobbes varasemat väidet, et inimeste teod on tingitud põhjuslikest seadustest. Oma teoses "Leviathan" väitis ta, et tahtevabaduse idee kujutas endast vasturääkivust, tegelikult oli olemas ainult opositsioonis olemise vabadus.

Seda laadi lahkavamustes oli kaalul esilekerkinud kujutlus autonoomiast, mida käsitleti eelkõige kui iseduse vabadust, vaba tahet, kuid millel on siiski ka poliitilised tagajärjed. Idee on iseenesest lihtne. Kui inimolenditel on vaba tahe, kui nad on autonoomsed neid endid

puudutavates asjades, siis on nad ka suveräänsed enda tegudes. Kui nad on suveräänsed selles, siis pole olemas head põhjust alistuda või teise alamaks olla vastu nende endi tahet.

Lõppkokkuvõttes tundub, et sissepoole pöördumises, eemaletõmbumises linnast ning süüvimises iseendasse on olnud periood, mil loodi uuenduste ning tagasipöördumise alused. Suveräänsete indiviidide idee on sedavõrd õonestav eksisteeriva korra suhtes, nii et võib pidada väikeseks imeks, et individualismi ülistades oli isegi Hobbes sunnitud selle paigutama teaduslike põhjuslike seaduste mõju alla. Kuid nii Rousseau kui Kanti jaoks on nimolendi ehtsuse tunnus tahtevabadus, pigem autonoomia kui lahknevus. Täielikult juhitud inimelu on tegutsev, iseend nõudev moraalne väärtus ning õiglus seadustes. Kanti praktilises filosoofias ei vii see välja revolutsiooniliste ettepanekuteni; vastupidi — ta rakendab selle mõõduka konservatismi teenistusse.

Kanti põhjanev idee subjektist kui kogemuse alusest oli siiski metafüüsiline dünaamiit. Autonoomse subjekti idee saavutas oma apoteoosi kantiaanlikus käsitluses transtsendentaalsest subjektist, kus subjektiivsus nõuab kogemuslikku alust, kuid ise ei ole kogemusest põhjustatud. Mõistuse transtsendentaalse subjektiivsuse enesestmõistetavaks pidamine vabastas poliitilise subjekti olemise suure ahela viimastest jäänustest ning poliitilise sõltuvuse põhjustest. Sel ajal kui Kant ülistas oma filosoofias autonoomset subjekti, võttis autonoomne subjekt, viibides õndsalt teadmatuses sellest mõtlemises toimunud revolutsioonist, asjad enda kätte ning asendas Prantsuse monarhia vabariigiga.

Revolutsioon ja pärast seda

Kogunedes kokku kui äsja moodustatud Rahvusassamblee, deklareerisid Prantsusmaa rahva esindajad, et "ignorantsus, mõningate õiguste hooletusse jätmine või ärapõlgamine on üldise õnnetuse ainsad põhjused". Püüdes seda olukorda parandada, deklareeris assamblee kõrgeima esinduskogu nimel vajadust "tunnistada inimeste ja kodanike *pühi õigusi*".

Deklaratsiooni põhimõtteline eesmärk oli anda poliitilistele ümberkorraldustele tegelikku jõudu ning anda märku uuest korrast. Siiski on oluline sõnade vorm, kuna ta ühendab inimese õigused ning kodaniku õigused, justnagu oleks neil pühitsetud staatus. Võttes kaks mõistet sellisel viisil kokku nii deklaratsiooni preambulas kui ka läbivalt kogu deklaratsioonis, on selgeks tehtud, et kodanikuõigused ei ole lahutatud inimõigustest ega täienda neid.

Kodanikuõigused ning õigus olla kodanik, õigus olla ning saada osa kellegi kodumaa tegemistest ei ole selle deklaratsiooni printsiipide kohaselt lahutatavad inimõigustest. Deklaratsiooniga kinnitatud põhimõtete järgi oli kodakondsus, poliitilise koosluse liikmeks olemine võimaldatud kõigile Prantsusmaal sündinud ning elavatele inimestele. Kuna kodakondsus tähendas ühtlasi poliitilise koosluse liikmeks olemist, oli kodakondsus aktiivne, tugines põhimõtteliselt osalemisele, mitte ainult passiivsete õiguste ega staatuse väljendus. Selles suhtes peab deklaratsioon silmas kodanikuvoorusi, linna elu. Ei kulunud siiski kuigi palju aega, kuni assamblee hakkas neist ideaalidest taganema ning osalevate kodanike mitteosalejatest eristamise poole vaatama.

1789. a oktoobris olid kodanikud varast Roomat meenutava võttega jaotatud kaheks tüübiks: nendeks, kes võisid hääletada, ning nendeks, kes hääletada ei saanud, s.o aktiivseteks ning passiivseteks kodanikeks. Rünnaes teravalt sellist vahetegemist, väitis Robespierre, et see "uus väljend" kujutas endast "katet inimese õiguste kõige skandaalsemale tahtlikule rikkumisele". 1789. a seaduse mõistete järgi kehtestas assamblee hääletamismaksu kui valimistes osalemise eeltingimuse. Saadikud pidi assambleesse valima valijameeste kogu. Üldise hääletamismaksu tasunud valijad valisid valijamehed, kes olid pidanud maksma täiendava rahasumma.

Oma assambleel peetud kõnes, millel ei puudu ironia tänapäevalgi, piitsutas Robespierre assambleed nelja ettepaneku pärast, mis nõrgendasid deklaratsioonis sisalduvaid kodakondsuse väärtusi. Raiudes "Ei...Ei...Ei...Ei... Kõik Prantsusmaal *sündinud* ning *alaliselt elavad* inimesed on poliitilise koosluse liikmed", lükkas Robespierre tagasi hääletamismaksu pooldavad argumendid.

"Mida on väärt minu kõige rohkem ülistatud õigus kuuluda suveräänse koosluse hulka, kui maksuinspektori võimuses on mind sellest ilma jätta... ning kui see on samal ajal sõltuvuses nii inimese kapriisidest kui saatuse muutlikkusest," küsis Robespierre.

1792. a septembris toimunud valimistel Rahvuskonventi saavutas Robespierre oma nõudmistega mõningast edu. Kuid 1794. aastaks oli ta siiski jäänud ilma oma argumentidest, ametikohast ning peast.

Prantsuse revolutsioon, mis oli alguse saanud sellistest idealistlikest töotustest, mandus silmakirjalikkuse ja terrori seguks. Üldine reaktsioon Prantsuse revolutsioonile polnud kaugeltki pooldav. Revolutsioon mitte ainult ei tõstnud esile ideaale, mida paljud inimesed pidasid äraneetuks, vaid tema praktikagi kõikus farsi ja traagika vahel. Veel enne seda, kui terror saavutas oma maksimumi, irvitas Edmund Burke oma kirjutistes leiutatud ning väärundunud valimissüsteemi üle, mis tegusalt vähendas deklaratsiooni jõudu.

Burke ei hädaldanud mitte niivõrd selle pärast, et deklaratsioon ei ole täiuslik, vaid pilkas selle praktilist realiseerimist, kuna see toetus abstraktsele teooriale, mida oli võimatu ellu rakendada. Burke ei soovi maha salata "inimeste *tegelikke* õigusi", kuid neid õigusi ei tule otsida mitte abstraktsetest deklaratsioonidest, vaid tegelikust ühiskonnakorraldusest. Ühiskond on kokkulepe elavate, surnute ning veel sündimata inimeste vahel. Revolutsioon ütleb sellest lepingust lahti abstraktsete põhimõtete nimel. "Valitsus on inimliku elutarkuse leiutis selleks, et hoolitseda inimlike soovide eest. Ühiskond ei nõua mitte ainult üksikisikute kirkede allutamist, vaid ka seda, et nende tahe alluks kontrollile ning oleks sõltuvuses," kirjutab Burke. Seda väites pööras ta selja autonoomiaideele ja -ideaalile ning naases valitsemise ja alluvuse mõiste juurde. Prantslaste jaoks tähendas vabadus seda, et "need teesklevad kodanikud" on käitunud oma maa suhtes nii, nagu oleks tegemist "vallutatud riigiga".

Kahtlemata oli Burke'il õigus, et prantsuse rahvas ei saanud õppida valitsemist ainuüksi abstraktsetest põhimõtetest, kuid tema enda vaated tahte allutamisele õigustasid tegelikult omaenda kodumaa jätkuvat vallutamist. Mõnikord võib keegi isegi põhjendatult olla seisukohal, et sõltuvus tuleks heita kõrvale isegi siis, kui revolutsioonile järgnev tulevik on ebamäärane. Selline oli seisukoht, millest lähtusid Ameerika Iseseisvusdeklaratsiooni koostajad — tervelt kolmteist aastat enne revolutsiooni Prantsusmaal.

Need köidikud, mis sidusid inimesi Ameerika kolooniates, tuli purustada. See purustamine kujutas endast tegu, mida sõltuvuses olevad inimesed olid täiesti õigustatud ette võtma. Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis kordunud fraasis esines motiiv, mis kinnitas, et kõik inimesed on loodud võrdsena ning keda "looja on varustanud kindlate võõrandamatute õigustega" – nagu on öeldud ka Iseseisvusdeklaratsioonis. Valitsemise vorm võib muutuda destrukttiivseks nende eesmärkide suhtes, mille saavutamiseks ta ise loodud oli – inimeste teenimiseks. Sellisel juhul võib rahvas purustada need sidemed, mis ühendavad teda selle valitsusega, ning uuesti alustada oma algse jõuga. See kehtis ka Inglise kuninga George III puhul, kes kuritarvitas oma positsiooni kolmeteistkümnes koloonias. Sellisel juhul on rahva õigus (aga võib-olla on see isegi tema kohustus) tühistada selline valitsemisvorm ning asendada see teisega.

Vaevalt saab pidada uudseks ideed, et valitsust võib tagandada, kui ta muutub türanniks või tegutseb vastuolus loomulike või jumalike seadustega. Antiik-Kreeka türannid kõrvaldati võimult vägivaldselt. Kaasajale lähemal, sellel üleminekuajastul, mil üksikud lääne mõtlejad

taasavastasid Aristotelese ning uuendasid tutvust tema teostega, esitas Thomas Aquinost oma arusaama suveräänse ilmaliku võimuorgani võimupiiride kohta. Nende piiridega varustas ta ka teoloogilise aluse vastupanu osutamiseks *in extremis*. Tema ideed leidsid tee inglise poliitilisse mõtlemisse Hookeri kirjutiste kaudu. Locke viitab "arukale Hookerile" tekstis, mis leiab loomuliku õiguse traditsioonis korraga nii õigustuse valitsusele kui ka valitsuse kukutamise alused.

Purustades koloniaalsidemed Inglise kuningaga, teeb Iseseisvusdeklaratsioon selgeks, et looduse seadusi tuleb vastavalt traditsioonile pidada varasemaks kui positiivset õigust. Kuid seal, kus Thomas Aquinost võttis appi looduse seadused, et kõrvaldada positiivse õiguse ebavõrdsusi, leidis deklaratsioon koos Locke'iga, et ebavõrdust võib leida ainult positiivses õiguses. Seetõttu ei saa kuidagi pidada iseenestmõistetavaks väidet, et "me hoiame silmanähtavana seda tõde, et kõik inimesed on loodud võrdsena...". Vastupidi, tegemist oli väitega, mis kerkis esile aeglaselt, rohkem kui tuhat aastat pärast seda, kui linn oli maha jäetud, ning kui ta esile kerkis, siis sündis see mittetäielikult, jättes inimese mõistest välja naised ning orjad.

1789. a inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon uppus terrori ülbusse. Ameerika Ühendriikide suurenenud stabiilsus ei suutnud siiski ära hoida põhiseaduse langemist nende enda osalisse kõrkusse. Kodakondsusprobleemid olid seaduse ning õigusemõistmise küsimused. Keda loetakse isikuks, keda peetakse kodanikuks, keda inimeseks – need on läbi aegade olnud Ameerika Ühendriikide jaoks põhiseadusega seonduvad küsimused, mis tuleb kindlaks määrata õiguslike vahenditega.

Puutudes 1857. a kokku küsimusega, kas neeger võib pöörduda hagiga Missouri kohusse, otsustas Ühendriikide Ülemkohus, et see õigus tal puudub, et see ei kuulu Missouri osariigi kohtu õiguspädevusse. Iseseisvusdeklaratsiooni kauneid sõnu ei peetud võimalikuks kohaldada "neegrirassi" suhtes, kellesse põhiseaduse järgi suhtuti kui eraldiseisvasse inimklassisse. Kohus leidis, et sõnad *Ameerika Ühendriikide rahvas* ning *kodanikud* on sünonüümid ning tähendavad üht ja sedasama. Iga kodanik on suveräänse rahva osa ning musta nahavärviga isikute klass sõna *kodanikud* tähenduse hulka "ei kuulu ega ole ette nähtudki, et kuuluks". Sellest kohtuotsusest järeldub, et kohus liigitas inimesed kahte klassi: isikud, kellel on riigis kõik õigused ja privileegid, ning isikud, kellel neid pole. Kodanikuõigused on hädavajalikud selleks, et olla täiel määral isiksus.

Sama mõtet rõhutas teisel ajal ja teises kohas Anna Barbauld, kes osales aktiivselt Inglise teisitimõtlejate liikumises 18. sajandi lõpus. Innustatuna Prantsusmaa ideaalist, püüdis liikumine laiendada nende isikute ringi, kellel oli õigus osaleda parlamendivalimistes. Barbauld pilkas seisukohta, et sellised nõudmised tuleb esitada taotluse vormis. "Kui me oleksime palujad, siis me peaksime palujatena ka käituma ning siis võib-olla tõesti... – Ei, härrased, me soovime, et saadaks aru sellest, et me nõuame seda kui õigust. Teisiti kaotaks ta poole oma väärtusest," kirjutas Barbauld. Tema argumendi mõjuvus on selles, et kodaniku ilmajätmine õigustest tähendab lülitada ta välja ühiskonnast, jätta ilma tema positsioonist, kohast ning mõjust. Opositsiooni tekitatud vorm oli seal eksisteerinud opositsiooni funktsioon. Peagu foucault'likus vaidluses tegi Barbauld selgeks, et teisitimõtlejate partei kujutab endast opositsiooni konstruktsiooni, loomist, funktsiooni. Kui teisitimõtled tunduvad võõrana, siis on selle põhjus tõsiasi, et "teie, kes te peate meid võõraks, muudate meid selliseks".

Üha uuesti ning uuesti ilmneb üsna selgelt, et inimestele on antud kodanikuõigused mitte seetõttu, et nad on võrdsed; inimesed muutuvad võrdseks seetõttu, et nad nõuavad kodanikuõigusi ning saavutavad need. Sama seisukohta rõhutasid (ehkki teistmoodi) muud teisitimõtlejate rühmad. Londoni Kirjavahetajate Selts – rühm, kes sai innustust Prantsuse revolutsioonist ning tekkis reaktsioonina Prantsuse revolutsioonile — jäi kindlaks inimese mõiste algse tähenduse taastamise teemale. Nad rõhutasid hoolitsust kodanik-olemise ning inimene-olemise vahelise suhte eest ning näitasid, et on sellest seosest teadlikud. Nad kinnitasid, et "inimesel on indiviidina õigus vabadusele, see on tema sünnipärane õigus".

Londoni Kirjavahetajate Seltsi väite selge tagamõte oli, et inimene ilma vabaduseta ei ole inimene; ta on ilma jäetud millestki väga olulisest. Kuid selleks on vaja lahti lasta mitte ainult vabadusest, selleks on vaja loobuda kodakondsusest. Nad mõõnsid, et mõni õigus on ühiskonnas teistega koos olemise protsessis loovutatud. Selle otsene tagajärg on, et sõltumata asjaolust, kas kellelgi on õigus osaleda oma maa valitsemises,... ei saa mitte keegi ennast tõeliselt vabaks nimetada.

Mis kerkib esile mõtlemise nendel randadel, on selle aeglane, kuid kindel tunnustamine, et sellised mõisted nagu *inimene*, *naine* ja *neeger* ning nendega suguluses olevad mõisted tähendavad veidi enam kui bioloogilisi iseärasusi ning neil on endil teatud moraalne kaal. Inimese mõistel on nii bioloogiline kui moraalne kõrvaltähendus, kuid sotsiaalsetes ning filosoofilistes küsimustes ei ole inimene-olemise moraalne dimensioon ainult inimese bioloogilise olemise tagajärg. Olla moraalne olend on igaühe inimsuse lahutamatu osa, ning moraalne võrdsus nõuab võrdsust poliitilises koosluses.

Kui me ei ole vabad, siis see ei tähenda, et me oleksime alandatud; see tähendab seda, et me oleme mingis mõttes mitteinimesed. Just seda kinnitas Robespierre, kui ta väitis, et loobuda kellegi vabadusest tähendaks loobuda inimlikkusest. Kui väljenduda ebatäiuslikult, siis tuli see seisukoht, et vabaduse võti peitub valitsemises osalemises, ilmsiks Londoni Kirjavahetajate Seltsi protokollidest. See, mis kõnnumaal tuleb esile või täpsemalt öeldes — taasilmub pärast kahte tuhandet aastat, on mõte, et inimene olla tähendab olla kodanik.

Teisel kontinendil ning pool sajandit pärast neid teisitimõtlejate häält seisis Lincoln silmitsi samade küsimustega. "Neli õnnestumist ning seitse aastat tagasi," ütles ta 1863. a Gettysburgis, täpselt viis aastat pärast *Dred Scotti* juhtumit, oli tekkinud uus rahvus, "mida on kujutletud vabana ning loodud võrdsena". Kodusõda kontrollis selle rahvuse vastupidavust, kuid see oli tema otsustus, et "see rahvas peab Jumala valitsemise all vabaduses uuesti sündima".

Lincoln tuletas oma kuulajatele meelde, et Ameerika Ühendriigid tuginesid eeldusele, et kõik inimesed loodi võrdsena. Seda öeldes oli ta täiesti teadlik asjaolust, et see, keda loeti inimeseks, oli 70 aasta jooksul sõltunud sellest, kes pidas ja keda peeti kodanikuks. Sellest tingituna kandis tema ettekääne, et "see rahva valitsemine, mida rahvas teostab rahva jaoks, ei tohi maa pealt kaduda", rasket koormat. *Dred Scotti* keeles olid kodanik ning rahvas omavahel vahetatavad mõisted, nii et selle nõude täielik elluviimine tähendab ei midagi vähemat kui kodanikkonna ümberkujundamist; linna kui sümboli ümberkujundamist. See on ülesanne, mida ise ei suuda täita ükski seadus ega ükski sõda.

Linna kui sümboli taastamine

Linnast eemaletõmbumine väljendas ebaõnnestunud eksperimenti – elu väljaspool inimeste seltskonda. Kogu tsivilisatsioon tõmbus terveks aastatuhandeks eemale linna elust. Tagasipöördumine linna kui elulaadi ning kui sümboli juurde ei olnud ometi ainult tagasipöördumine möödunud aegadesse. Pigem sisaldas see idee rekonstrueerimist olla inimene ning olla kaasatud inimsoo ellu. Linna uued rajajad olid eraldatud olemise suurest ahelast ning feodaalkorrast. Nad ei eksisteerinud mitte kui kogukonna liikmed, vaid kui üksikisikud, kes elavad teiste indiviidide kõrval.

Lülitada kogukonna ellu, elamisse pigem teiste hulgas kui nende kõrval nõudis ning nõuab seniajani mõistmise uute vormide loomist. Seisukohal, et kodaniku mõiste suudab teenida seda eesmärki, on omad nõrgad kohad. Kriitilise suhtumise kõige väljakutsuvam avaldumisvorm seisneb selles, et kodanikuidee ise on abstraktne, tugineb üksikutele erihuvidele ning isegi siis, kui ta on täielikult teostunud, ei piisa sellest inimeste vajaduste rahuldamiseks. Selline on Marxi ühes tema varases essees esitatud nõudmise tagajärg.

"Artikkel juudiküsimusest" ei tunnista mõningaid põhjanevaid kategooriaid ega vahetegemisi, mida inimesed tekitavad oma eksistentsiga ning mille sees nad oma elu elavad. Marx arendas poliitilise emantsipeerumise ning kodakondsusidee igakülgset kriitikat. Kategooriad, mille abil inimesed tajuvad iseend ning mille abil neid tajutakse, näiteks sellised nagu *juut*, *sakslane* või *kodanik*, ei ole piisavad ning võivad isegi leevenduda selleks ajaks, kui saavutatakse inimkonna emantsipeerumine. Emantsipeeruda juudina tähendab kinnitada juutluse ning kristliku riigi erinevust. See tähendab taotlema privileegi, minna müts peos – just see, mida Anna Barbauld keeldus varem tegemast.

Taotlema kodakondsust ning omandada see juudina, sakslasena või (tänapäeval võiksime asjakohaste näidetenäidena lisada veel) naisena, mustana või mingil muul viisil erinevana tähendab taotlema poliitilist emantsipeerumist ning see võib-olla ka saavutada. Poliitiline emantsipeerumine algse vahetegemise seadustamisel võib parimal juhul olla ainult üks aste inimkonna täieliku emantsipeerumise protsessis. Poliitiline emantsipeerumine on progressiivne, st ta on emantsipatsiooni lõppvorm aegade sotsiaalse korra raames. See on vähendav kõige selle suhtes, mis lahutab inimese kaheks komponendiks — individiks ja kodanikuks; "see on inimese vähendamine, ühest küljest kodanliku ühiskonna liikmeks, egoistlikuks sõltumatuks individiks, ning teisest küljest kodanikuks, moraalseks isikuks", kirjutas Marx. Inimkonna tõeline emantsipeerumine ei ole inimese vähendamine, vaid on sellise inimese taastamine, kes ühendab oma olemises abstraktse kodaniku ning tema individuaalsuse. Kui see on sündinud, siis tahab ta oma elu vääriliselt hinnata ning korraldada seda nii, et ei tehtaks vahet sotsiaalsel ega poliitilisel võimul; siis "saavutatakse inimkonna emantsipatsioon", märkis Marx.

Marxi poliitilise emantsipatsiooni kriitika on põhjalik ning kõnekas. Tema nõue, et kodakondsus on siiski olemise osaline moodus ning ajastu haiguste ainult osaline lahendus, rõhutab seda, mis alles nüüd on saanud aadressi — et üks suuremaid väljakutseid korrale ning vastastikusele austusele tänapäeva lääne ühiskondades on liigne toetumine eksklusiivsele osaidentiteedile. Marx eksis aga siiski väites, et kodakondsus on üksnes abstraktne väljamõeldis, mis asendab inimkonna emantsipeerumist. Ta võib muutuda selliseks asendajaks. Kindlatel aegadel, kaasa arvatud praegusajal, on teda kahtlemata käsitletud liialdatult juriidiliste omadustena. Seda võib rohkem või vähem sihilikult ja küüniliselt ära kasutada emantsipeerumisvastase leiutisena. Valeks ei saa pidada Marxi väidet, et "kodanikku on käsitletud abstraktse, juriidilise, moraalse isikuna, kes on lahutatud inimesest". Ekslik on tema seisukoht, et inimkonna emantsipeerumine, olles täielikult inimlik, on seisund, mis erineb seisundist olla täielikult kodanik, osaleda omaenda elu korraldamises.

See tundub olevat juhtum, kus iseenda inimesena mõistmise traditsiooni, mis Marxi varastes kirjutistes tähendab olla teadlik iseendast kui mingisse liiki kuuluvast isendist, ei ole võimalik lahutada kodakondsuse mõne osalusmõiste traditsioonist. Meie sajandi varasematel perioodidel oli moodsa elu küsimus, kas kodakondsuse seda rikast, osalusele tuginevat mõistet oli võimalik omandada riigi vormis või tuli seda teha mingite muude vahenditega. Käsitledes riiki kui institutsiooni ning kui ideed, kui avaneva praktilise potentsiaaliga ideed, ütles inglise idealismi teistest erinevat suunda esindav Muirhead: "Eitada kellegi kodakondsust tähendab eitada tema inimsust."

Inglise idealism suhtub täie tõsidusega riigi moraalsesse potentsiaali. Ühiskonna liikmete jaoks on riik "kogukondade ühendus, ühiskond, milles kõik nende nõuded üksteise vastu on ühiselt reguleeritud", märkis T. H. Green 20. sajandi alguses. Green oli seisukohal, et ideaalselt korraldatud riik esitab kodanikele absoluutse kuulekuse nõude. Siiski pole riik kunagi täielikult teostunud; ta on alati ebatäiuslikkuse seisundis. Sellest tulenevalt ei ole kuulekus piiramatult seal, kus mõni kohalik huvi takistab riigil üldisi huve saavutada, võib säilida õigus mitte kuuletuda. Sellele vastavalt võib seal eksisteerida kohustus abistada riiki tema liikumises ideaali poole.

Idealistide argumentatsiooni uuenenud tähendused on selged ning nende mõju ilmnes tõesti reformi ning muudatuse valdkonnas. Inglise idealistid hoolitsesid riigi eest, mis kujutas endast institutsioonilist vormi, milles nad nägid moodsa elu väljendust. Ent kaasaegse riigi teine külg oli siiski kodanik. Seal, kus Marx nägi kodanikku kui abstraktset ning juriidilist olendit, nägi Green kodakondsust, mis tugineb vastastikusele tunnustusele ning assotsiatsioonile. Hegeli isanda ja orja dialektikat esilekutsuva argumendina sisendas Green, et vastastikuse tunnustamise nõuded tõlgendavad õigust kohelda orja seaduse järgi kui "inimest ja venda". Sotsiaalse tunnustamise faktor on vajalik enne, kui võim on muutunud õiguseks. Seda liini esindavate argumentide selge tähendus on see, et ainuüksi riigi võimu taotlemine subjekti üle ei anna selle võimu vastu mingit õigust. Legitiimne riigivõim sõltub lisaks muudele asjadele ka sellest, et ühiskonna liikmed seda võimu tunnustavad. Seda on võimalik saavutada kodakondsuse, kuid mitte alluvuse kaudu.

Greeni argument ning sellega seotud idealistlikud kirjutised andsid reformide tähtsale iseloomujoonele märkimisväärselt tugeva teoreetilise alusmüüri. Riik oli moraalne jõud, kellel olid kohustused oma liikmete vastu. Tema liikmete huvidesse suhtuti vastastikuse tunnustamisega ning kõige paremini saavutati see demokraatliku kodakondsuse kaudu. Selline koosolemise vorm ei olnud usaldatav, kuid Henry Jonesi seisukohast oli tal tähtsus kogu maailma jaoks. Edukas demokraatia suudaks "näidata maailmale teed väga suurele ning üha kasvavale hüvangule", kirjutas Jones. Ta väljendus selgelt, et käsitleb kodakondsust demokraatia ning heaolu tõelise olemusena. "Demokraatia eksperiment edeneb sedamööda, kuidas ta õpib tundma tõelist kodakondsust," väitis Jones, "ning tõde õpib ta tundma sedavõrd, kuivõrd ta selle poole püüdleb." Tema arvates olid riigil moraalsed võimed ning "sellest tulenevalt on riigi teenimine tema kodanike jaoks tee paremale elule". See parem elu ei tähenda ainuüksi hääleõigust, mis laiendab poliitilisi õigusi; kui kodakondsuse jaoks eksisteeriks piirangud, siis kujutaks ta endast "tühja päranditomu".

Kodakondsuse pärandi taasomandamise alus on tunnustada asjaolu, et olendid on ühtlasi ka poliitilised olevused, kes tunnustavad ühises elus võrdseid osalejaid vastastikku ning osalevad nende enda elude teostamises. Riigi esialgne kasv, mis langes kokku kaasaegse indiviidi esilekerkimisega, isegi vähendas isiku autonoomiat. See tegeles sisemise ning välise julgeolekuga. Hobbesi-laadne ülemäärane tegelemine julgeolekuga ei tähenda siiski väljakujunenud ühiskonna hoolitsust ning "tõelise vabaduse näitaja on elu täielikkus, mitte ainult agressiooniohu puudumine. Tõeliselt vaba inimene on arenenud inimene", kirjutas John MacCun. Siin avaldatud seisukohad ei oleks väljakutsuvad selliste arvamuste suhtes, mis kalduvad reformide suunas. Väljakutse seisneb nende eesmärkide saavutamises massiühiskonna tingimustes. Laski väljendas seda nii: "Kaasaegse ühiskonna ulatus iseenesest on palju teinud selleks, et jätta kodanik ilma tema vabadusest."

Argumendis, mis eelneb mõnele kaasaegsele kommunitaarsele kogukondlikule ning pluralistlikule seisukohale kodakondsusküsimustes, tõi Laski esile selle, et üksildane kodanik oleks teostamatu. Seetõttu ei ole kodakondsus ainult passiivne staatus, vaid aktiivne. Laski rõhutas, et kodakondsusel peab koos teistega olema oma koht kaasaegse riigi tegevuse korralduses. Tegelikuses suudavad vähesed osaleda avaliku võimu teostamises ning kodakondsus on kaotanud selle vaimse energia, millega ta oma elu Ateenas alustas. Kodakondsuse on tekitanud majanduslik ebavõrdsus ning teised on kujundanud madala majandusliku staatusega kodanike kõige olulisemad soovid – muidugi mõista viitan ma siinkohal paljukiidetud "Kodanikehartale", mis taandab kodanikuvooruse idee võimaliku rikkuse tarbijate paremale teenindamisele. Laski rõhutas, et tarbimine kujutab endast "pealesunnitud alternatiivide aktseptimist". Selle tulemus on elu, milles puudub kodanikukontekst. See on elu, milles kodanikke koheldakse kui kasulikkuse objekte, mida pole rakendatud eneseteostuses. Juhul kui inimesed ei tegele eneseteostusega, kui nad on pigem eesmärgi saavutamise vahendid kui lõppeesmärgid, siis on nad orjad, mitte tõelised kodanikud.

Laski järeldused inimsoo kimbatuse kohta on mõneti pessimistlikud. Tema seisukohast on kasumiga ning konkurentsiga arvestav maailm heaolu allikana kodakondsuse projekti jaoks kahjulik. See projekt ei ole midagi vähemat kui eneseteostus. Lahendus tarbimispuünisest tekitatud hädadele on kooperatiivsete rühmade moodustamine, et ümber kujundada tarbimismudelid. Kooperatiivse liikumise jõud on peagu alati piiramatud ning teda ei kammitse vajadus viia ellu oma poliitilist missiooni. See on teatud hädavajalikkus, kuna "alates Rooma impeeriumi lagunemisest ei ole Lääne tsivilisatsiooni põhimõtted olnud suuremas hädas kui meie päevil", arvas Laski.

Umbes pool sajandit hiljem pidas Alasdair MacIntyre lahingut kaotatuks. "Uued tumedad ajad on juba meie kohal," ütles ta. "Seekord ei oota barbarid riigipiiride taga, nad on juba mõnda aega meid valitsenud." MacIntyre oli eriarvamusel selles, kas ühiskonna ning tsiviliseerituse uued standardid saavad edasi liikuda ühiskonna killustunud individualismi tsentrifugaaljõu kiiluvees.

Kodanik kui tarbija on kodanik, kes on lahutatud hoolitsusest üldise heaolu eest, kes arvestab üksnes tarbimise õigusi ja tegevusi ega pea oluliseks kohustusi, mis kuuluvad kodanik-olemise juurde. Tema argument kooperatiivide poolt on osaliselt ettekäane rakendada tarbijate võimu, et muuta pealesunnitult tarbijavalikuid. Samuti on see kogukondlik reageering ülimalt individualistliku ühiskonna potentsiaalsetele probleemidele. Individualismi juured on üleminekus feodaalühiskonnast kapitalistlikusse ühiskonda.

Muutus sotsiaalsete suhete vormis, mis leidis aset selle ülemineku käigus, tähendas omistatud staatuse muutumist lepingusuheteks, mis tõi endaga vähemalt potentsiaalselt kaasa teatud kauplemisvõimaluse majanduslikes vahetussuhetes. Ta tõi endaga kaasa ka eksploateerimise ning klassisuhted. See muutus tekitas olukorra, kus kodakondsuse oluline kosumine, kodakondsuse projekt arenes sellises sotsiaalses keskkonnas, mis oli projekti enda suhtes vaenulik.

Kodakondsuses sisalduvad võrdsuse ideed, kuid klass on oma algolemuselt ebavõrdne. Marx pakkus probleemile lahenduse, mille kohaselt kodakondsust tuli vaadelda kui abstraktsiooni, kui juriidilist konstruktsiooni. Teine reformiv lähenemine võib siiski pidada kodakondsust millekski, millel on potentsiaali jätta klasside ebavõrdsused ilma nende alustest või vähemalt muuta neid radikaalselt. Just selle küsimuse püstitas sotsioloog T. H. Marshall oma tuntud loengus, millega ta esines Cambridge'is 1949. a. Marshall nimetas kodakondsuse kolm erinevat aspekti: tsiviilaspekt, mis hõlmab ka õigust vabalt liikuda ning vabadust sõlmida lepinguid; poliitiline aspekt, mis sisaldab õigust olla valitud avalikku ametisse või õigust olla valija; sotsiaalne aspekt, mis hõlmab õigust heaolule ning ühiskonna parandist osasaamisele.

Marshalli arvamuse järgi võib viimane kodakondsusaspekt nii lammutada traditsioonilised klassibarjäärid kui esile kutsuda uue legitimeeritud kihistumise. Sotsiaalsete õiguste keskmes on õigus haridusele. Siiski on kellegi haridus nii avalik kohustus kui ka isiklik õigus, kuna "ühiskonna sotsiaalne tervis sõltub tema liikmete tsiviliseeritusest", väitis Marshall. Seda öeldes püüdis ta üles võtta kodakondsuse kaasaegses uuestisünnis üha korduvat teemat. 1860. a esines Mazzini samasuguse kihutuskõnega: muuta iseend ja teisi vooruslikumaks oli mitte üksnes õigus, see oli kohustus – ning kohustus kogu eluks. Selle saavutamise vajab haridust, aega ning võimalusi, kuna selline haridus ei olnud kättesaadav ülemäärase tööga täidetud elu kontekstis. Ilma kodakondsusest tulenevate õigusteta, ilma õigusteta osaleda ettevõtmistes, mis valitsevad elu, ei saa olla mingit kiindumust riigi seadustesse, väitis Joseph Mazzini.

Marshalli argument seisneb selles, et kodakondsuse mõistes sisalduvad õigused on välja arendatud ajaloo eri perioodidel. Üleminek feodalismilt kapitalismile tõi kõigepealt esile õigused vabadusele, millele järgnesid poliitilised ning lõpuks sotsiaalsed õigused kui osa

progressiivsest arengust. Võrdsuse mõistele kuulub keskne koht kodakondsusidees. Haridus mängib kesket rolli, kuna haridus muudab võimaluste võrdsuse "selles selekteerimise ning mobiilsuse protsessis" kodanikele kättesaadavaks kui õiguse. Selle tulemus on nõrgestada päritavaid privileege ning lõhkuda sidemed algse klassistruktuuriga. Siiski on haridus seotud elukutsega, millest tulenevad ka nõudmised, et "kodakondsus toimib sotsiaalse stratifikatsiooni instrumendina", väitis Marshall. Kodakondsus asendab kihistumise ühe vormi teisega, mis on legitimeeritud teistsugusel alusel. Klassid ei kao täielikult, kuid nad omandavad rohkem ajutise ning instrumentaalse ühenduse iseloomu. Marshall väitis, et "seda on võimalik kirjeldada kui klassi nõrgenemist marksistlikus tähenduses — tuginedes sellele, et rühmade operatiivseid huve ei määra enam omand".

Kui ma ei eksi, siis tähendab Marshalli argument seda, et eristades inimest ning abstraktselt juriidilist kodanikku, ei suutnud Marx näha kodakondsusidee jõudu. Marx väitis, et kodakondsus kui poliitiline emantsipatsioon ei küündi inimese emantsipatsioonini. See, et Marshall tegi vahet kodakondsuse tsiviil-, poliitilisel ning sotsiaalsel komponendil, vastab ligikaudu sellele, kuidas tänapäeval tehakse mõnikord vahet esimese, teise ning kolmanda põlvkonna õiguste vahel. Esimese põlvkonna õigused on õigused vabadusele, teise põlvkonna õigused on õigused võrdsusele ning kolmanda põlvkonna õigused on õigused solidaarsusele või vendlusele. Prantsuse revolutsiooni loosung *Vabadus, võrdsus, vendlus* esindab selles vahetegemises projekti, kus solidaarsuse õigused on aluseks lõppstaadiumile — vendlusele. Kodakondsuse kolmas staadium, sotsiaalsed õigused, on Marshalli väljenduses kui heaolu tagamine.

Marxi seisukohast võiks olla vaieldav esiteks see, kas sotsiaalsete õiguste kättevõtmine väljendab inimese emantsipeerumist, ning teiseks see, kas kodakondsus on õõnestanud klasside eksisteerimist. Hoopis omaette küsimus on, kas Marshalli analüüs aitab mõista neid protsesse, mis toimuvad hiljuti tekkinud või uuesti määratletud riikides. Marshall tegi oma märkmed põhimõtteliselt Suurbritannia kohta ega esitanud üldajaloolilisi väiteid.

Kõigest hoolimata on vabaduse, võrdsuse ja vendluse ideed levinud vähemalt kogu Euroopas ning on osaliselt väljendatud inimõiguste rahvusvahelistes deklaratsioonides. Iseäranis tundub see olevat Ida-Euroopa ning endise Nõukogude Liidu kogemus, seal eelnes poliitilistele muudatustele kodanikuühenduste tegevuse enneolematu aktiivsus. See oleks, nagu toimiksid poliitilised vormid kodanikuühenduste ahelatena. See oli edukas ainult hetkeni, millest sai alguse, kui parafraseerida Marxi, sotsiaalse revolutsiooni ajastu. Sotsiaalne revolutsioon hõlmas lisaks muudele asjadele ka poliitilise võrdsuse nõuet, seaduslikku tunnustust õigusele moodustada kodanikuühendusi, õigusele vabalt liikuda ja ümber asuda, õigusele lahkuda riigist ning kodumaale naasta ning demonstreerida minimaalseid aspekte, mis näitavad inimese kui kodaniku staatust. Tundub peaaegu paradoksaalne, et selle hind oli sotsiaalsete ning heaoluõiguste mõningane nõrgenemine. Kuid need õigused on olnud riigi mõjustatud ega haara tsiviil- ega poliitilisi õigusi.

Ajalooliselt tundub tegu olevat juhtumiga, kus kodakondsuse mõne üldmõiste uuestisünd ning ümberkujundamine oli Lääne-Euroopas vähemalt osaliselt tingitud tsiviilühiskonna koidikul tekkinud liikumisvabadusest. See liikumisvabadus omakorda sünnitas lepingusuhete ning juriidilise võrdsuse põhimõtte. Ent juriidilisest võrdsusest on lühike samm poliitilise võrdsuseni. Marxi käsitluses peavad kõik poliitilised võimalused selles eluvormis, milles nad eksisteerivad, end ammendama enne seda, kui see eluvorm täielikult ümber kujundatakse. Järelikult võiksime eeldada, et poliitilise emantsipeerumise narratiiv ning koos sellega ka kodakondsus peaksid olema täielikult kirjutatud ning välja arendatud enne, kui see on ületatud.

Siiski sisaldab kodakondsus endas potentsiaali, et tõugata seda, mis jätab mulje poliitilisest emantsipatsioonist, sotsiaalse emantsipeerumise suunas, võib-olla isegi inimese emantsipeerumise suunas. Poliitilise emantsipatsiooni marksistliku analüüsi probleem on

see, et ei nähta kõiki selles idees peituvaid võimalusi. Ei nähta seda, et poliitiline emantsipeerumine võib tekitada piisava sotsiaalse dissonantsi selleks, et kutsuda esile emantsipeerumise mitte ainult poliitilises, juriidilises ega abstraktses aspektis. Marx ei näe sedagi, et poliitiline emantsipeerumine ise võib olla rikkuse alus ning muuta mitmekeisemaks kodanikuühendusi, kes võivad tõmmata risti peale tema klassianalüüsile. Eriti see piiratus Marxi mõtlemises kujutab endast otsest tagajärge tema ärapöördumisele Hegelist, salates maha pikaajalise mõju, mida ideed avaldavad elule ja elu struktuuridele, või seda mõju piirates.

Marshall, vastupidi, näeb seda, et juriidiline võrdsus viib poliitilise võrdsuseni ning sotsiaalsete õiguste nõudmiseni, kuid ta ei näe vendluse kui sotsiaalsete õiguste idee tõeliselt radikaalset ning ümberkujundavat potentsiaali. Ta näeb, et esile võivad kerkida sotsiaalse ebavõrdsuse uued vormid koos uute seadustamistega, kuid ta ei näe, et ebavõrdsuse uute vormide uue seadustamise vorm oleks ise poliitiliselt põhjustatud ning toetuks kodakondsuse haprale üldmõistele.

Marshall mõistab kodakondsust eelkõige kui staatust, kui õiguste ning nõudmiste omamist riigi ning teiste vastu. See sisaldab ka kohustusi, kuid need on peagu formaalsed ning tuletatud vajadusest õigusi teostada. Marshalli kodakondsuse teooria on kasulik ning dünaamiline. Ta kaardistab eelkõige sellise poliitilise ning sotsiaalse arengu raja, mis lõpeb staatust määravate õiguste kogumiga ning nendega kaasnevate kohustuste saavutamiseega. Kodakondsuse täielikum, rikkam, osalusel põhinev üldmõiste on tema töödes embrüonaalses seisundis olemas, kuid see on välja arendamata. Marshalli kodanik on pigem rändaja, kes pöördub tagasi kõrbest, otsides ajutist hingetõmmet ning ülalpidamist, kui keegi, kes otsib linnas elu ja osalemist ning leiab seal olemise viisi.

Mõningal määral peegeldab tema analüüs tähtsamate feodalismijärgsete muudatuste ajalugu. See on pöördumine nende ühiskondade poole, kes on kõrvale heitmas autoritaarsuse ahelaid; kes on tagasi pöördumas maailma pärast seda, kui nad ise olid kõrvale tõmbunud. Keskendudes lääneliku ajaloo viimati nimetatud aspektidele, piirab ta siiski ise oma visiooni. Feodalismijärgne kodanik on eelkõige alluv, kellele on lisatud mingi staatus. Kodakondsuse üldmõisted, mis on välja arendatud feodalismi kokkuvarisemisest, selle esilekerkimisest, mida Marx nimetas egoistlikeks individideks, kalduvad olema piiratud mõningates olulistest aspektides, millest kõige tähtsam keskendub kodakondsusidee võimalikule transformatsioonile.

Kodakondsuse radikaalne idee sisaldab ei rohkem ega vähem kui selle taassündi ning uuenemist. On öeldud, et Nemi preestrid tahaksid jumalikke Metsakuningaid pigem tappa kui näha neid kõrges eas suremas. Nende vaim pöörduks siis uuesti tagasi, tuues endaga kaasa kevadise uue taimkatte värske elujõu. Samamoodi on ka linna elu, mille Augustinus tappis, nüüd valmis taas tulema iseolemise kevade värske elujõuga.

Kodakondsus kui projekt

“Tänini on eksisteerinud tuhandeid eesmärke, sest nende jaoks on eksisteerinud tuhandeid inimesi. Nende tuhandete kukalde jaoks on seni puudunud ainult ahelad; üks eesmärk puudub aga seni ajani. Öelge mulle nüüd, vennad: kui senini puudub humaansuse eesmärk, kas siis ei ole puudus humaansusest kui sellisest. Humaansuse eesmärk on humaansuses endas,” kirjutas F. Nietzsche.

Mineviku alluvuste ajalugu ning edasikestvate allumiste analüüs näitab, et inimeste autonoomia on rajatud rühma emantsipatsiooni turjale. Mõlemad on hilise tulemisega, mõlemad kerkivad esile võitluses ning kumbki neist pole tagatud; nad on kätte võidetud õigustatult. Inimene-olemise ajalugu näitab, et mingi liigi liikmeks olemise idee ilmub hilja,

on oma päritolult kultuuriliselt spetsiifiline ning on isegi tänapäeval kaugel üleüldisest omaksvõtust. Sugukondlik teadlikkus torkab seniajani arenenud maailmas laialdaselt silma.

Inimolendi ajalugu näitab, et inimolendi idee areneb kodakondsuse osalusideede kiiluvees. Ei ajaloos ega antropoloogias ei leia keegi rahvaid, kes oleksid tundnud end inimestena ning seejärel hakanud arendama kodakondsusideed. Pigem on nii, et erandlikkuse ning üleoleku teadlikustamine, hellenite ja barbarite, kreeklaste ning teiste vastandumine viib kodaniku üldmõisteni. See on võrdsuseidee, mis rakendatuna kõige universaalsema kategooria — liigi — suhtes muutis võimalikuks inimese üldmõiste.

Inimene-olemine kui idee ei sõltu mitte bioloogilisest sarnasusest, vaid võrdne-olemise tähenduse laiendamisest kuni selle punktini, kus bioloogiline sarnasus omandab moraalse jõu. See võrdsus omakorda sõltub sellest, et keegi peab iseennast teistega võrdseks ning teised peavad teda endaga võrdseks ühistes asjades, et osaletakse kellegi elu korraldamises — et ollakse kodanik. Marx rõhutas inimese emantsipeerumise väärtust, kuid pidas kodakondsust ainult abstraktseks kategooriaks. Marshall käsitles kodakondsust dünaamilise üldmõistena, kuid ei näinud tema täielikku potentsiaali inimese emantsipeerumise jaoks.

Tundub, et poliitiline emantsipeerumine ei ole üksnes abstraktne kategooria teel inimese emantsipatsioonile. Poliitiline emantsipeerumine tähenduses olla täielik kodanik on inimese emantsipeerumise lahutamatu osa; nüüd tuleb see kätte võita. Poliitiline emantsipatsioon, kodakondsus ei ole ebaoluline, sellest ei saa loobuda emantsipeerumise mõne teise vormi heaks. Personaalne autonoomia on võimalik kodanik-olemise kiiluvees. Kui Marx räägib kodanike õigustest ja inimese õigustest kui erinevatest ning abstraktsetest mõistetest, teeb ta vale järelduse. Ta ütleb, et inimesest lahus ei ole kodanikku olemas, ning see vastab tõe, kuid mitte sel põhjusel, nagu tema väidab. Pigem on nii, et olla mees/naine/isik/isiksus, olla rikka vaimueluga tähendab ühtlasi ka olla kaasatud *vita activa*'sse — olla kodanik. Kui see puudub, ei saa ka ülejäänud olla täielik.

See tähendab, et panused on kõrged. Kes iganes määrab kodaniku üldmõiste iseloomu, see määrab ühiskonna poliitilise ning inimliku kuju. Kui kodakondsust peetakse staatuseks, millele on lisatud mõni õigus, muutub see efektiivselt kodanikuõigustega subjekti staatuseks; kui seda aga peetakse vabaduseks, nagu väitis Rousseau, muutub see fassaadiks. Vabadus, osasaamine, osalus kellegi elu korraldamises, kellel on mingil määral iseseisvus, on olemuslikud selles tähenduses, et kellelgi on olemas tema enda elu. Vastand on pealesunnitud või isegi teadvustamata sõltuvus või orjalikkus. Kui võrdsus ühes tähenduses on kord saavutatud, muutub sellest suhteline ilmajätmine alates mingist kindlast punktist normist kõrvalekaldumiseks ning võrdsuse ihaldamine teises tähenduses võib muutuda kriitiliseks.

Kui kodakondsuse üldmõisted on piisavalt rikkad, on neil kütkest vabastav potentsiaal ning neid võidakse kasutada selleks, et nõuda ja kindlustada inimelu standardite tõusu ning selle, mida tähendab olla inimene, sügavamat tähendust. See, mis saab alguse kui mingisse kooslusse kuulumise mõiste ühelt poolt ning erandlikkus teiselt poolt, hõlmab laienedes inimene-olemise sügavama idee kui liigiks olemise idee. Kodakondsuse ideel on sügavalt õõnestav ning radikaalne potentsiaal. Seetõttu on mõni ühiskonnas huvitatud tema mahategemisest, kõrvaleheitmisest, piiramisest staatuse või õiguste andmise tähendusega, isegi tema muutmisest ideeks kodanikust kui tarbijast koos tarbijate eesõigustega. Võib-olla avaldub meie ajastu suur ülbus selles, et saagadest ning suursugustest kangelistest sündinud kodakondsuse üldmõiste, mis on lisatud vooruste ajastule ning omandanud seal keskse koha, mille eest võideldi sellise kirega ning mida peeti nii väärtuslikuks, peab mineva järgmisse aastatuhandesse kui leiutis, mille abil tarbijad saavad registreerida vähem tähtsaid kaebusi.

Soloni väljakuulutatud ning praktikasse rakendatud põhimõtte alus on aktiivse kodakondsuse idee, st kõik kodanikud, ükskõik millisesse klassi nad kuuluvad, osalevad vähemalt mingilgi määral oma asjade korraldamises. Kui selline osalemine ei moodusta osa kodakondsusest, on vähetõenäoline, et see üldmõiste suudaks teenindada enam kui tarbija minimaalsed nõudmised. See, mis on täiendavalt arutusobjektiks kodakondsuse kui staatuse eristamisel kodakondsusest kui osalemisest, on ühiskonna enda kuju selle sõna tõelises tähenduses. Kodakondsuse osalemismõiste ei saa töötada üksnes atomiseeritud ning individualiseeritud massiühiskonna piirides. Selline mõiste toimib kõige paremini kogukonna piirides, subsidiaarsel (st vastastikuse toetamise) tasandil. Järelikult nõuab see õiguste märkimisväärset loovutamist. Vähem subsidiaarsel tasandil on selline mõiste ühildatav uute poliitiliste liikumiste kasvuga ning tunneb end hästi. Veelgi radikaalsemalt nõuab kodakondsuse rikas üldmõiste märkimisväärset aktiivsust, mis, olles piiranguteta parlamentaarse korralduse suhtes, viib tegevuse poliitika valdkonnast üle uutele aladele.

Praegustes suhtumistes kodakondsusesse on panus tehtud mitte vähemale kui sellele, et poliitiliselt ümbermõtestada ning avardada üldmõistet, mida üldse tähendab olla inimene. Inimolendid kirjeldavad end ning tajuvad end arvukatel viisidel – naistena, meestena, isikutena, indiviididena ning isegi kodanikena. Kodakondsuse ning inimsoo ajaloost on selge, et kodakondsus ei ole vabalt valitav lisa, mis üksnes liidetakse sellele, mida tähendab olla inimene. Ei ole nii, et on olemas inimesed, kes on muutunud kodanikeks; pigem on nii, et on olemas kodanikud, kellel on võime kasvada inimkonnaks.

KODANIKUKULTUUR

POLIITILISED HOIAKUD JA DEMOKRAATIA VIIES RIIGIS

(katkend)

Gabriel A. Almond, Sidney Verba

X peatükk

Kuulumine organisatsioonidesse ja kodanikukompetentsus

Nagu me oleme näidanud, tugineb kodanikukultuur mittepoliitiliste hoiakute ja mittepoliitiliste liikmeksolemiste kogumile. Paljudel neist hoiakutest, mida me eespool käsitlesime - üldine suhtumine teistesse inimestesse, sotsiaalse usalduse tunne - ei ole selget poliitilist sisu. Samuti on paljud neist liikmeksolekutest, millega meil on olnud tegemist (eriti kuulumine esmastesse kooslustesse), poliitilisest süsteemist üsna kaugel. Meie keskendumine sotsiaalse struktuuri sellele tasandile ei kanna endas varjatud tähendust, et suuremad, sekundaarsed mittepoliitilised rühmad (mille tähtsaimaks näiteks on vabatahtlikud ühendused) mängivad demokraatlikus riigikorralduses tähtsusetut rolli. Pigem vastupidi: kuigi esmased ühendused mängivad kodanike poliitilise kompetentsuse arusaamade arendamises tähtsat rolli ning peegeldavad algastmel olevat suutlikkust ühendada ühtede inimeste nõudmisi teiste omadega, esindaksid nad oma olemuselt nõrka seost üksikisiku ning riigikorra vahel. Nagu rõhutas William Kornhauser, on esmased rühmad masside poliitiliste institutsioonidega võrreldes tänapäevalgi väikesearvulised ja jõuetud. Seega moodustavad demokraatliku infrastruktuuri hädavajaliku osa suuremad institutsioonid, mis on piisavalt lähedal üksikisikule, et võimaldada talle teatud osalemist ning samas siiski piisavalt lähedal riigile, tagamaks juurdepääsu võimule.

Vabatahtlikud ühendused on esmased vahendid, mille kaudu teostub vahendamisfunktsioon üksikisiku ja riigi vahel. Nende kaudu on üksikisik võimeline suhtestama end poliitilise süsteemiga efektiivselt ning tähendust omavalt. Sellised ühendused aitavad tal vältida dilemmat: olla kas kolklik, poliitilisest mõjust ära lõigatud indiviid või isoleeritud ja jõuetu üksikisik, kellega manipuleerivad ning keda kasutavad ära massilised poliitika- ja valitsemisinstitutsioonid. Võimalus kasutada tema esmaseid rühmi ohuolukordades poliitilise vahendina annab üksikisikule ajutise poliitilise abinõu. Vabatahtliku ühenduse liikmeks olemine annab talle poliitiliste abinõude rohkem struktureeritud kogumi, mis kasvab välja tema mitmekesisest huvidest.

Kui kodanik on mõne vabatahtliku ühenduse liige, on ta kaasatud laiemasse sotsiaalsesse maailma, kuid on vähem sõltuv selle maailma poliitilisest süsteemist ning väiksema kontrolli all. Ühendus, mille liikmete hulka ta kuulub, võib esindada tema vajadusi ja nõudmisi valitsuse ees. Ta võib muuta valitsust vaoshoitumaks selliste meetmete rakendamisel, mis võiksid kahjustada üksikisikuid. Liiatigi on suhtlemine keskvõimu organitega vahendatud selle kaudu, et üksikisikud on ühendusteste liikmed, kuna inividid kalduvad suhtlemist tõlgendama lähtudes oma kuuluvusest sotsiaalsesse rühmadesse - see tähendab, et nad on tõenäoliselt valmis tunnustama suhtlemise ebasoodsaks selle rühma jaoks, kuhu nad kuuluvad - ning kuna nad võivad suhelda ka oma ühendustega ja selle kaudu on neile kättesaadavad poliitilise suhtlemise alternatiivsed kanalid. Indiviidi kui üksikliikme seisukohast tuleb kõigepealt ilmsiks, et ühinemine mõne vabatahtliku organisatsiooniga mõjutab märkimisväärselt tema poliitilisi hoiakuid. Käesolevas peatükis tahame me seda mõju lähemalt kirjeldada.

Puutudes kokku andmetega ühendustesse kuulumise kohta, peame me arvesse võtma veel ühte asjaolu. Kuulumine ühendustesse võib kaasa tuua individuaalse osalemise ning kompetentsuse madala taseme: ühendused võivad olla vägagi suurearvulised võimalused osalemiseks aga piiratud. Järelikult võib suur liikmeksoleku sagedus kõnelda meile rohkem ühiskonna poliitilistest institutsioonidest kui kodanikolemise olukorrast selles ühiskonnas. Viimase jaoks peame me rohkem teadma liikmeksoleku iseloomust – kui aktiivsed on üksikisikud oma organisatsioonides ning millist mõju see liikmeksolek neile osutab.

Vabatahtlikes ühendustes liikmeksolemise jagunemine

Kuulumine vabatahtlikesse ühendustesse on mõnedes riikides laiemalt levinud kui teistes. See nähtub tabelist 1. Ameerika Ühendriikides on rohkem kui pooled vastanutest mõne

Tabel 1. Kuulumine vabatahtlikesse organisatsioonidesse (riikide kaupa)

Riik	Protsent
Ameerika Ühendriigid	57
Suurbritannia	47
Saksamaa	44
Itaalia	29
Mehhiko	25

sellise organisatsiooni liikmed. (Need andmed tuginevad vastustele, mis anti järgmisele küsimusele: "Kas olete praegu mõne organisatsiooni – ametiühingu, äriorganisatsiooni, sotsiaalse rühma, kutseorganisatsiooni, kooperatiivi, vennaskonna või veteranide rühma, spordiklubi, poliitika-, heategevus-, kodaniku- või usuorganisatsiooni või mõne muu organiseeritud rühma liige? Millise?" Vabatahtliku ühenduse liikmete hulk sõltub suurel määral küsimuse sõnastusest ning määratlusest, mille vastaja annab vabatahtlikule ühendusele. Näiteks ametiühingute lülitamine ühenduste hulka andis mõnevõrra suurema numbri võrreldes teiste läbiviidud uurimustega. Siiski on siinkohal oluline mitte liikmeksoleku absoluut-tase iga üksiku riigi puhul, vaid iga riigi suhteline positsioon võrreldes teistega. Seega on märkimisväärne, et üks ja seesama küsimus esitati kõigis viies riigis). Suurbritannias ning Saksamaal kuuluvad veidi vähem kui pooled vastanutest mõne organisatsiooni liikmeskonda, samas kui Itaalias ja Mehhikos olid need näitajad vastavalt 29 ning 25 protsenti.

Millist liiki organisatsioonidesse inimesed loetletud viies riigis kuuluvad? Iseloomulike organisatsioonide loetelu on laialtlevinud. Tabel 2 sisaldab andmeid mõningate põhiliste organisatsioonitüüpide kohta. Kõigis riikides mainiti sageli majanduslikke huve esindavaid organisatsioone – ametiühinguid, äriorganisatsioone ning vahest ka kutseorganisatsioone. Sotsiaalseid organisatsioone mainisid meie valimis 10 või enam protsenti vastajaist Ameerika Ühendriikides, Suurbritannias ning Saksamaal; ning Ameerika Ühendriikides mainis vähemalt sama suur osa vastanutest ka usulisi ning poliitilisi kodanikeühendusi. Tuleb mainida tõsiasja, et selliste organisatsioonide "politiseerumine", s.t. ulatus, kuivõrd nad on varjamatult seotud poliitikaga, on ilmselt suuresti varieeruv. Mõned majanduslikud organisatsioonid on endastmõistetavalt sügavalt politiseeritud; mõned sotsiaalsed organisatsioonid võivad olla täiesti mittepoliitilised. Allpool tuleme me selle küsimuse juurde tagasi, et uurida, mida see tähendab poliitiliste hoiakute jaoks.

Tabel 2. Liikmeksolek erinevat tüüpi organisatsioonides (protsentides)

Organisatsiooni tüüp	USA	Suurbritannia	Saksamaa	Itaalia	Mehhiko
Ametiühingud	14	22	15	6	11
Äriorganisatsioonid	4	4	2	5	2
Kutseühingud	4	3	6	3	5
Sotsiaalsed	13	14	10	3	4
Heategevuslikud	3	3	2	9	6
Usuühingud	19	4	3	6	5
Kodanike poliitilised ühendused	11	3	3	8	3
Kooperatiivid	6	3	2	2	0
Veteranide ühingud	6	5	1	4	0
Muud	22	3	13	8	0
Liikmete osakaal tervikus	57	47	44	30	24

Huvitav on ka organisatsioonidesse kuulumise jagunemine. Kui me vaatame mõne organisatsiooni liikmeks olevate meeste ja naiste proportsiooni (vt. tabel 3), näeme me mitmeid silmatorkavaid tulemusi. Riikidevahelisi erinevusi üksikisikute ühendustesse kuulumise näitajates võib suures osas seletada erinevustega selliste organisatsioonide liikmeskonda kuuluvate naiste osakaalus. Järelikult sõltub ühenduste liikmeksoleku kõrge tase Ameerika Ühendriikides suurel määral naiste osaluse kõrgest tasemest. Kui võtta arvesse ainult meessoost vastajaid, ei ole ühendustesse kuulumine Ameerika Ühendriikides sagedasem kui Suurbritannias või Saksamaal. Tegelikult on silmatorkav, kui sarnane on liikmesoleku sagedus kolmes nimetatud riigis: ligikaudu kaks kolmandikku meessoost vastajatest kõigis kolmes riigis kuulusid selliste organisatsioonide liikmete hulka. Teisest küljest oli osalemine naiste seas Ameerika Ühendriikides oluliselt sagedasem kui Suurbritannias ning ligikaudu kaks korda kõrgem kui sama näitaja Saksamaal. Mehhikos ja Itaalias on osalemistase nii meeste kui naiste puhul madalam võrreldes kolme ülejäänud riigiga. Siiski leiti, et meeste osalemise ning naiste osalemise sageduse vahel eksisteerib ühesugune suhe kõigis riikides peale Ameerika Ühendriikide; teiste sõnadega, et mehed osalevad vabatahtlikes organisatsioonides umbes 2–3 korda sagedamini kui naised. Seega erinevad Ameerika Ühendriigid oluliselt ülejäänud neljast riigist naiste osalusrolli iseloomustava näitaja poolest. Ameerika naised, kuigi nad osalevad vabatahtlikes organisatsioonides harvem kui Ameerika mehed, ei erine selles osas meestest nii palju, nagu erinevad naised meestest teistes riikides.

G.A. Almond, S. Verda
 KODANIKUKULTUUR

Tabel 3. Organisatsioonidesse kuulunud vastajate sooline jagunemine (protsentides)

Riik	Kokku	Mehi	Naisi
Ameerika Ühendriigid	57	68	47
Suurbritannia	47	66	30
Saksamaa	44	66	24
Itaalia	30	41	19
Mehhiko	24	43	15

Samamoodi nagu ilmutavad aktiivsust mehed, osalevad vabatahtlike organisatsioonide tegevuses sagedamini ka kõrgema haridusega inimesed. See ilmneb tabelist 4. Kõigis riikides suureneb organisatsioonidesse kuuluvus märgatavalt koos inimese tõusuga haridusredelil. Inimesed, kes on põhiharidusega, kuuluvad mõne organisatsiooni liikmeskonda tunduvalt harvem võrreldes nendega, kellel on kõrgem haridus. See asjaolu

Tabel 4. Organisatsioonidesse kuulujate jagunemine haridustaseme järgi (protsentides)

Riik	Kokku	Põhiharidus või madalam	Keskharidus	Kõrgharidus
Ameerika Ühendriigid	57	46	55	80
Suurbritannia	47	41	55	92
Saksamaa	44	41	63	62
Itaalia	30	25	37	46
Mehhiko	24	21	39	68

toob välja ühe põhjuse, miks inimeste haridustaseme ning poliitilise kompetentsuse vahel eksisteerib tihe seos. Hariduse mõju poliitilisele kompetentsusele on suurenenud. Kõrgema haridusega inimene mitte ainult omandab koolis poliitika jaoks tähtsaid oskusi, lisaks on ta ka paremini valmis astuma teistesse mittepoliitilistesse suhetesse, mis mõjutavad tema poliitilise kompetentsuse edasist kasvu. Kuulumine ühendustesse on sellise mittepoliitilise osalemise üks vorm. Inimene, kes on vähem haritud ning seetõttu poliitikas vähem kompetentne, on seega samuti vähem valmis astuma sellistesse suhetesse, mis võiksid hiljem arendada tema poliitilist kompetentsust. Seega näitavad andmed, et erinevaid funktsioone, mida täidavad vabatahtlikud ühendused, täidetakse sagedamini nende jaoks, kellel on kõrgem haridustase. *(Võib tuua samasuguseid andmeid organisatsioonidesse kuuluvuse kohta ametirühmade kaupa. Üldiselt toob kõrgem ametialane seisund sagedamini kaasa liikmesoleku vabatahtlikes organisatsioonides, kuigi see seos ei ole niisama tihe nagu hariduse ja organisatsioonidesse kuuluvuse vahel.)*

Meile pakub huvi see viis, kuidas kuuluvus vabatahtlikesse ühendustesse mõjutab poliitilisi hoiakuid. Kuid nende ühenduste tüüpe, mida me käsitleme, on palju ja erinevaid, ning võiks oletada, et liikmeksolek eri tüüpi organisatsioonides avaldab erinevat mõju. Üks aspekt, mille poolest organisatsioonid üksteisest erinevad, seisneb ulatuses, kuivõrd nad tegelevad avalike asjadega. Mõned ühendused on puhtalt sotsiaalsed, teised aga otseselt ja varjamatult poliitilise suunitlusega. Võib väita – ja muuseas, see on üks põhilisi hüpoteese vabatahtlikesse ühendustesse kuuluvuse kohta – et inimese poliitilisi hoiakuid mõjutab isegi see, kui ta kuulub mittepoliitilise organisatsiooni liikmeskonda. Sotsiaalse ühistegutsemise kogemus organisatsiooni raames, võimalus osaleda organisatsiooni otsuste langetamisel (kui selline osalemine toimib), samuti igasuguse sotsiaalse tegevuse käigus asetleidev perspektiivide üldine laienemine – võib eeldada, et kõik see suurendab inimeste poliitikasse kaasamise ja nende poliitilise tegevuse potentsiaali. Sellest hoolimata võib oletada, et need organisatsioonid, mis on otsesemalt lülitunud poliitikasse, omavad suuremat mõju oma liikmete poliitilistele arusaamadele. *(Samuti mõjutavad sellised organisatsioonid ilmselt ka rohkem poliitilise süsteemi toimimise. Isegi sellised organisatsioonid, kes poliitikas aktiivselt ei osale – ei avalda survet seadusandja tegevusele, ei ole poliitikast huvitunud – võivad mängida märkimisväärset rolli poliitiliste otsuste vastuvõtmisel. Kogu nende eksistents potentsiaalselt poliitiliste organisatsioonidena võib avaldada valitsusametnike otsustele mõju sellistel viisidel, mis oleksid välistatud juhul, kui just neid rühmi ei oleks olemas. Olgugi kõik ülejäänud organisatsioonid omavahel võrdsed, siiski võib varjamatult poliitiline rühmitus loota, et ta avaldab poliitilistele otsustele suuremat mõju.)*

Paraku ei võimalda meie käsutuses olevad andmed rühmitada vabatahtlikke organisatsioone eri tüüpidesse lähtudes sellest, kuivõrd aktiivselt nad poliitikas osalevad. Mida me aga siiski teame, on see, kas üksikliikmed märkavad seda, kas nende organisatsioon osaleb poliitikas, või mitte. Vastajatelt küsiti, kas mõni neist organisatsioonidest, mille liikmeskonda nad kuulusid, oli "ükskõik millisel moel huvitatud poliitikast või avalikest asjadest; näiteks, kas neil on oma seisukoht või kas nad arutavad ühiskondlikke probleeme või kas nad püüavad mõjutada valitsuse otsuseid?" Tuleb meeles pidada, et see küsimus uurib vastajate arusaamist: see küsib neilt seda, kuidas nad ise määratlevad poliitilisi küsimusi. Lisaks ei pruugi paljud liikmed olla teadlikud oma organisatsioonide tegevusest. Veteranidele soodustusi taotleva või teatud kindlat välispoliitilist suunda toetava veteranide ühingu liige võib oma rühma tajuda sotsiaalse sisuga mõistete kaudu. Järelikult ei tähenda sellised andmed vältimatult vabatahtlike ühenduste poliitilise aktiivsuse tegeliku olukorra peegeldust. Kuid meid huvitab poliitilistesse ja mittepoliitilistesse organisatsioonidesse kuulumise mõju poliitilistele hoiakutele, ja nii võivad need andmed olla küllaldased, et saada ülevaade sellest, milline on üksikisikute ettekujutus nende organisatsioonide poliitilisest rollist.

Tabel 5 annab ülevaate sellest, kui sageli vastajad meie vaadeldud viies riigis tajuvad, et nad osalevad mingil moel poliitikas. Ameerika Ühendriikides kuulub umbes üks igast neljast vastanust sellisesse organisatsiooni, mis tema arusaamise kohaselt on kaasatud poliitikasse. *(Sellele, et sagedus, millega üksikisik teadvustab oma kuuluvust poliitilise organisatsiooni liikmeskonda, sõltub tema poliitikamääratlusest, vihjas avastus, mille tegid Woodward ja Roper: 31 protsenti nende valimist vastas jaatavalt küsimusele "Kas Te kuulute mõnda organisatsiooni, kes mõnikord avaldab oma seisukohta elamispinnaküsimuses, suhtumises valitsusse, haridusprobleemides või muudes ühiskonnaasjades?" Võrdluseks - meie küsimusele andis positiivse vastuse 24 protsenti meie valimist. Erinevus võib olla tingitud asjaolust, et paljud meie vastajatest ei pidanud "haridusprobleeme" poliitiliseks küsimuseks.)* Itaalias langeb see näitaja kuni 6 protsendini. Kuigi rahvad erinevad üksteisest näitaja poolest, mis kajastab nende vastanute osakaalu kogu

Tabel 5. Vastajad, kes usuvad, et nende organisatsioon sekkub poliitilistesse küsimustesse

Riik	Protsent kogu elanikkonnast	Protsent organisatsiooni liikmetest
Ameerika Ühendriigid	24	41
Suurbritannia	19	40
Saksamaa	18	40
Itaalia	6	20
Mehhiko	11	46

elanikkonnas, kes arvavad, et nende organisatsioon sekkub poliitilistesse küsimustesse (esimene veerg), on kõigis riikides silmatorkavalt ühetaoline nende *organisatsiooniliikmete* osakaal, kes olid sellise arusaamise kandjateks (teine veerg). Kõigis riikides (Itaalia välja arvatud) tajub end poliitilist aktiivse organisatsiooni liikmena ligikaudu ühesuurune osa organisatsioonidesse kuuluvaid inimesi – 40 kuni 45 protsenti. Olla mingi organisatsiooni liige tähendab (individuaalse teadlikkuse mõistetes) inimese kaasatõmbamist poliitilisse süsteemi. Itaalias arvas nii ligikaudu üks viiendik vastanutest, kes ise kuulusid mõne organisatsiooni liikmeskonda, ülejäänud riikides aga kaks viiendikku organisatsioonidesse kuuluvatest inimestest.

Kuulumine organisatsiooni ja poliitiline kompetentsus

Poliitilised ja mittepoliitilised organisatsioonid. Kas organisatsiooni liikmeks olemine avaldab mõju inimese poliitilistele hoiakutele? Kui jah, siis millist? Kas isikud, kes on mingi organisatsiooni liikmed, erinevad oma poliitiliste seisukohtade poolest nendest, kes organisatsioonidesse ei kuulu? Ning kas inimese kuulumine ükskõik millisesse organisatsiooni (nii poliitilisse kui mittepoliitilisse) mõjutab tema poliitilisi vaateid? Või on ainult poliitikaga tegelevatesse organisatsioonidesse kuulumine see, mis mõjutab indiviidi poliitilisi arusaamu? Me tunneme huvi selliste poliitiliste hoiakute vastu, mis on seotud demokraatlike kodanikuõigustega selles tähenduses, nagu me need määratlesime. Kui kuulumine organisatsioonidesse soodustab demokraatlikku kodanikuteadvust, võib oletada, et organisatsiooni liikmed usaldavad rohkem oma võimet mõjutada valitsust kui need, kes liikmeskonda ei kuulu; nad on aktiivsemad poliitikas, on "avatamad" poliitilistes hinnangutes ja, üldiselt võttes on nad rohkem seotud demokraatlike väärtustega.

Vaadelgem kõigepealt, millised seosed eksisteerivad üksikisiku organisatsioonilise kuulumise ning tema suutlikkuse vahel mõjutada valitsust. See kompetentsuse tunne, nagu me eespool mainisime, on üksikisiku poliitiliste seisukohtade mõistmisel peamine hoiakuid iseloomustav muutuja ning sellel on märkimisväärne tähendus suurele hulgale teistele tähtsatele poliitilistele hoiakutele. Tabel 6 toob esile subjektiivse kompetentsuse skaalal kõrge tulemuse saavutanud vastajate osakaalu nende seas, (1) kes vastanutest on selliste organisatsioonide, mida nad peavad poliitikaga tegelevateks, liikmed; (2) kes vastanutest kuuluvad mittepoliitilistesse organisatsioonidesse; ja (3) kes organisatsioonidesse ei kuulu. Tulemused on silmatorkavad ning rahvuste kaupa küllaltki erinevad. Kõigis riikides paiknevad

need vastajad, kes ei ole ühegi organisatsiooni liikmed, skaalal üldiselt madalamal kui organisatsioonidesse kuulujad. Ning organisatsioonide liikmetest saavad vastuste skaalal kõrgemaid tulemusi tõenäoliselt need vastajad, kes arvavad, et nende organisatsioon tegeleb poliitikaga. Näiteks Suurbritannias leiab subjektiivse kompetentsuse skaalal kolme paremat tulemust näidanud vastajate rühmast 80 protsenti poliitikale orienteeritud organisatsioonide liikmeskonnast; neisse kolme rühma kuulub ka 69 protsenti mittepoliitiliste organisatsioonide liikmetest, samas kui kolmest parema tulemuse saavutanud rühmast võib leida ainult 56 protsenti inimestest, kes ei kuulu mingitesse organisatsioonidesse. Itaalias saavutasid kõrge tulemuse 77 protsenti poliitiliste organisatsioonide liikmetest, kontrastiks 49 protsendile mittepoliitiliste organisatsioonide liikmetest ning 34 protsendile organisatsioonidesse mittekuuluvate isikute hulgas.

Nii subjektiivne kompetentsus kui ka organisatsioonidesse kuuluvuse sagedus on seotud haridustasemega. Seega on oluline märkida, et see seos liikmelisuse ning võime vahel mõjutada valitsust säilib, kui haridustase jääb konstantseks. Ainult Suurbritannias ilmneb kõrgeima haridustasemega vastanute seas vastupidine tendents: subjektiivse kompetentsuse skaalal saavutasid mittepoliitilistesse organisatsioonidesse kuuluvad vastajad veidi paremaid tulemusi kui poliitiliste organisatsioonide liikmed. Kuid eeldatud mudel on küllalt tugev madalama haridustasemega vastajate hulgas Suurbritannias ning mõlema haridustaseme puhul kõikjal mujal.

Tabel 6 annab silmatorkava tõestuse hüpoteesile, et organisatsiooniline kuuluvus mõjutab poliitilisi hoiakuid. Muuseas on selline kuuluvus seotud kodaniku eneseusaldusega. Inimene, kes on mingi organisatsiooni liige, tunneb end valitsusele mõju avaldamiseks tõenäoliselt kompetentsemana võrreldes organisatsioonidesse mittekuulujaga. Tabel näitab, et erinevused on tingitud ka selle organisatsiooni tüübist, mille liige inimene on. Isikud, kes kuuluvad poliitilise organisatsiooni liikmeskonda, tunnevad end tõenäoliselt pädevamalt valitsusega suhtlemisel kui mittepoliitiliste organisatsioonide liikmed. Kuid kõige silmatorkavam tulemus on kontrast nende vahel, kes on selliste organisatsioonide liikmed, mida nad ise ei taju poliitiliste ühendustena, ning organisatsioonidesse mittekuulujate vahel. Kõigis riikides tunnevad mittepoliitiliste organisatsioonide liikmed mõlema haridustasemega vastanute hulgas end tõenäoliselt subjektiivselt kompetentsemalt kui need, kes ei kuulu ühegi organisatsiooni liikmeskonda. Niisiis tundub, et see kinnitab tõsiasja, et vabatahtlikud ühendid teostavad varjatud poliitilisi funktsioone, sõltumata sellest, kas need organisatsioonid on otseselt poliitilised või mitte. Neil, kes on mõne organisatsiooni (isegi kui nad teatavad, et see poliitikaga ei tegele) liikmed, on enam poliitilist pädevust kui neil, kes ühegi organisatsiooni ei kuulu.

Samasugune mudel tuleb esile siis, kui me käsitleme poliitilist diskussiooni. Poliitiliselt orienteeritud organisatsioonide liikmed märgivad teistest vastajatest sagedamini, et nad arutlevad poliitilika teemadel. Seda võib eeldada, ning see ilmneb kõigis viies riigis ja mõlemal haridustasemel (välja arvatud kõrgema haridustasemega vastanute rühm Mehhikos, kus eksisteerib mõneti vastupidine tendents). Ning samuti nagu subjektiivset pädevust iseloomustavate andmete puhul, annab mittepoliitilise organisatsiooni liige tõenäolisemalt vastuse, et ta arutab poliitikaküsimusi, kui inimene, kes ei kuulu ühesegi organisatsiooni. Nõnda ka Saksamaal: 88 protsenti vastanud poliitiliste organisatsioonide liikmetest osaleb poliitikaküsimuste arutamisel – mittepoliitiliste organisatsioonide liikmete hulgas on sama näitaja 70 protsenti. Mõlemad toodud suhtarvud vastanduvad näitajale, mis kirjeldab selliste diskussioonide esinemissagedust organisatsioonidesse mittekuulujate hulgas – 47 protsenti. Ilmselt muudab organisatsiooniline kuuluvus, isegi kui tegemist on täiesti mittepoliitiliste organisatsioonidega, tõenäolisemaks selle, et üksikisik omandab võime osaleda poliitikas ning ka tegelikult lööb kaasa poliitilistes diskussioonides.

Tabel 6. Subjektiivse kompetentsuse osas paremaid tulemusi näidanute suhtarv poliitiliste ja mittepoliitiliste organisatsioonide liikmete seas sõltuvalt haridustasemest (protsentides)

Riik	Kokku			Vähemalt põhiharidus			Vähemalt keskharidus		
	Poliitiliste organisatsioonide liikmed	Mittepoliitiliste organisatsioonide liikmed	Organisatsioonidesse mittekuulujad	Poliitiliste organisatsioonide liikmed	Mittepoliitiliste organisatsioonide liikmed	Organisatsioonidesse mittekuulujad	Poliitiliste organisatsioonide liikmed	Mittepoliitiliste organisatsioonide liikmed	Organisatsioonidesse mittekuulujad
Ameerika Ühendriigid	79	70	54	65	60	46	87	81	68
Suurbritannia	80	69	56	83	61	52	74	77	62
Saksamaa	60	52	37	59	48	34	94	65	57
Itaalia	77	49	34	68	45	29	85	55	48
Mehhiko	57	45	33	54	40	33	64	58	46

Organisatsiooniline kuuluvus tundub laiendavat üksikisiku poliitiliste omaduste hulka. Kui me võrdleme omavahel poliitiliste organisatsioonide liikmete, mittepoliitiliste organisatsioonide liikmete ning organisatsioonidesse mittekuulujate valmisolekut väljendada arvamust poliitilistes küsimustes, siis me avastame, et poliitiliste organisatsioonide liikmed on kõige rohkem valmis väljendama mitmesuguseid poliitilisi arvamusi; neile järgnevad mittepoliitiliste organisatsioonide liikmed ning organisatsioonidesse mittekuulujad. Näiteks vastasid Itaalias kõigile kuuetele küsimusele, mille ülesanne oli mõõta arvamuste hulka, 68 protsenti poliitiliste organisatsioonide liikmetest – vastukaaluks 36 protsendile mittepoliitiliste organisatsioonide liikmete hulgas ning 20 protsendile nende seas, kes organisatsioonidesse ei kuulunud.

Järelikult on kuulumine mingisse organisatsiooni, poliitilisse või mittepoliitilisse, seotud indiviidide poliitilise kompetentsuse ning aktiivsuse suurenemisega. Ilmneb, et organisatsiooni liige läheneb sellele, mida me oleme nimetanud demokraatlikuks kodanikuks, rohkem kui organisatsioonidesse mittekuuluja. Ta on pädev, aktiivne ning ta on valmis jagama teistega oma seisukohti.

Aktiivsed ja passiivsed liikmed. Üks põhjus, miks võib eeldada, et organisatsiooniline kuuluvus mõjutab poliitilist kompetentsust ja aktiivsust, seisneb asjaolus, et selliste organisatsioonide liikmed saavad organisatsiooni raames osalemiskoolitust, ning seda koolitust on seejärel võimalik üle kanda poliitikasfääri. Selle argumendi kohaselt on organisatsiooni liikmel suurem võimalus aktiivselt osaleda pigem organisatsiooni sees kui ulatuslikumas poliitilises süsteemis. Teatavas mõttes kujutavad organisatsioonid endast väikest poliitilist süsteemi ning indiviidi kompetentsust kokkupuutes poliitilise süsteemiga suurendavad nii osalemisoskus kui ka ootus, et ta saab osaleda. Enamgi veel – ja see on üks tähtsamaid tagajärgi, mis pannakse organisatsiooni liikmeks olemise arvele – koolitus nende organisatsioonide sees tähendab seda, et poliitikasse värbamise jaoks eksisteerivad alternatiivsed kanalid. Kui poleks olemas võimalusi osaleda organisatsioonides, peaks kogu selline osalemiskoolitus toimuma poliitilise süsteemi enda sees ning olema allutatud selle süsteemi üldisematele normidele. Alternatiivsete kanalite olemasolu tähendab seda, et poliitilisse tegevusse kaasamine ei toimu valitseva eliidi nii tiheda kontrolli all. Sellisel viisil korraldatud osalemine organisatsioonides toob kaasa pluralismi suurenemise.

Kuid me ei saa pidada endastmõistetavaks, et kuulumine vabatahtliku ühenduse liikmeskonda toob tingimata kaasa nende liikmete aktiivse osalemise. Paljud neist organisatsioonidest on suured ning keerulised – üksikisiku jaoks võibolla sama suured ning keerulised, sama kaugete võimukeskustega nagu riik. Paljud neist organisatsioonidest on juhitavad ühest keskusest ja jätavad vähe ruumi individuaalsele osalemisele. Liikmeksolek võib pakkuda väga vähe poliitilise osalemise koolitust. Näiteks võib suure, tsentraalselt juhitava ametiühingu liige tunda end oma organisatsioonis sama passiivse osalejana nagu tunneb end alluv suures autoritaarses riigis; ning tal võib tegelikkuses olla vähe kaasaráärmisõigust.

Et piiritleda organisatsioonilise kuuluvuse mõju poliitilistele hoiakutele, on tähtis arvesse võtta seda ulatust, kui võrd üksikisikud mängivad oma organisatsioonides aktiivset rolli. Liikmeksoleku kogunäitajad ei kõnele meile sellise osalemise kohta midagi. Et saada mingit ettekujutust selle kohta, kui võrd liikmeksolek toob endaga kaasa aktiivset osalemist, küsiti neilt vastajatelt, kes mingisse organisatsiooni kuulusid, kas nad on täitnud oma organisatsioonis mingit aktiivset rolli: eriti seda, kas nad on kunagi olnud mingil ametlikul positsioonil, ükskõik kui kõrgel või madalal, organisatsiooni kohalikus osakonnas või mõnes keskbüroos.

Andmed (vt. tabelit 7) toovad esile silmatorkavama erinevuse riikide vahel kui need, mida väljendavad liikmeksoleku kogunäitajad. Ameerika Ühendriikides andis 26 protsenti küsitlenuist vastuse, et nad on olnud mingil sellisel ametipostil oma organisatsioonis. Suurbritannias oli see osakaal väiksem (13 protsenti vastanutest), ent siiski oluliselt suurem kui ülejäänud riikides (7 – 8 protsenti). See tähendab, et vabatahtlike

Tabel 7. Vastajad, kes on olnud organisatsioonides mingil ametipostil (protsentides)

Riik	Protsent kõigist vastanutest	Protsent organisatsioonide liikmetest
Ameerika Ühendriigid	26	46
Suurbritannia	13	29
Saksamaa	7	16
Itaalia	7	23
Mehhiko	8	34

ühenduste mõju kodanikolemise iseloomule võib riikides märgatavalt erineda. Mõnes riigis eksisteerib suhteliselt arvukas kiht inimesi, kes rohkem või vähem aktiivselt osalevad vabatahtlike ühenduste otsuste langetamise protsessis; mujal võib organisatsiooni liikmeskonda kuulumine olla suhteliselt formaalne ning anda vähe võimalusi osalemiseks. Organisatsioonid, kus indiviidide jaoks eksisteerib võimalus mängida aktiivset rolli, võivad demokraatlike kodanikuõiguste jaoks olla sama olulised nagu seda on vabatahtlikud ühendid üldiselt.

Need tähelepanekud lisavad meie diskussioonile osalemise olemusest viies riigis veel ühe ühenduslülili. Eriti rõhutavad nad teravat erinevust osalemise iseloomus ühelt poolt Saksamaal ning teiselt poolt Suurbritannias ja Ameerika Ühendriikides. Kõigis kolmes riigis on organisatsioonilise kuuluvuse tase suhteliselt kõrge, eriti meeste hulgas. Ometi eksisteerivad suured erinevused aktiivselt osalevate liikmete (möödetud tunnuse alusel, kas nad on kunagi olnud mingil ametipostil või mitte) suhtarvudes. Kui me vaatame tabeli 7 teist veergu (ametiposti omanud liikmete osakaal), siis me näeme, et ametipostil on olnud 46 protsenti liikmetest Ameerika Ühendriikides ning 29 protsenti Suurbritannias, kuna Saksamaal omab aktiivse osalemise kogemust ainult 16 protsenti organisatsioonide liikmetest. (Tegelikult on aktiivsete liikmete osakaal Saksamaal väiksem kui Mehhikos või Itaalias – vaatamata sellele, et kahes viimatinimetatud riigis on meil tegemist rühmalikmete tunduvalt väiksema koguhulgaga). See peegeldab taas kord tendentsi, et Saksamaal on osalemine küll laialt levinud, kuid mitteintensiivne. Osalemine kaldub olema formaalne ning toob endaga kaasa vähe otsest individuaalset tegevust ning enesele kohustuste võtmist. Formaalsed organisatsioonid on Saksamaal, samuti nagu Suurbritannias ja Ameerika Ühendriikideski, laialdaselt kaasatud poliitika kujundamisse ning mängivad selles olulist rolli. Kuid nad erinevad üksteisest selle astme poolest, millisel määral nad pakuvad oma liikmetele võimalusi osaleda otsustamises. Me tõdeme taaskord, et Saksamaal on demokraatliku süsteemi struktuurid hästi arenenud, kuid ometi ei mängi nad kodanike arusaamades ja käitumises märkimisväärset rolli. Nad on demokraatliku poliitilise struktuuri koostisosad, ent siiski ei ole nad veel muutunud demokraatliku poliitilise kultuuri elementideks.

Erinevused organisatsioonides osalemise sageduses tõusevad esile siis, kui me vaatame, milliste organisatsioonide liikmed on suurema tõenäosusega aktiivsemad. Nagu näitavad tabelites 8 ja 9 toodud andmed, on organisatsioonides üldiselt aktiivsemad mehed ja need, kellel on kõrgem haridustase – võrreldes naistega ning vähemharitud liikmetega. Erand ilmneb ainult Ameerika Ühendriikides, kus naiste organisatsioonide liikmed on suurema tõenäosusega aktiivsed osalejad kui mehed. (*Samasuguse vahekorra tõi oma uurimuses "Liikmeks olemine ja osalemine vabatahtlikes ühendustes" esile John C.Scott. Ta leidis, et Uus-Inglismaa linnades oli meessoost vastanutel suurem kaldumus kuuluda mõnda organisatsiooni. Kuid organiatsiooni liikmete hulgas hõivasid naised mõne ametiposti suurema*

tõenäosusega kui mehed. Sellise olukorra üks põhjus võib olla asjaolu, et naiste organisatsioonid on väiksema liikmeskonnaga kui meeste omad).

Tabel 8. Organisatsiooni liikmed, kes on kunagi olnud mingil ametipostil, sootunnuse alusel (protsentides)

Riik	Kokku	Mehed	Naised
Ameerika Ühendriigid	46	41	52
Suurbritannia	29	32	22
Saksamaa	16	18	19
Itaalia	23	24	18
Mehhiko	34	43	18

Eriti tähelepanuvääriv on asjaolu, et Saksamaa mudel, mida iseloomustab organisatsioonidesse kuuluvuse kõrge sagedus, ühendatuna vähese osalemisega organisatsiooni sees, avaldub Saksamaal suhteliselt ühtmoodi kõigis alarühmades. Kuigi Saksamaal on mehed organisatsiooni liikmed sama sageli nagu Suurbritannias või Ameerika Ühendriikides, ning kuigi saksa mehed (eriti kõrgema haridusega rühmades) kuuluvad organisatsioonidesse sama sageli nagu Suurbritannia või Ameerika Ühendriikide mehed, ei leia me tabelites 8 või 9 üheski alarühmas, et Saksamaalt pärit vastajad oleksid oma organisatsioonides sama aktiivsed kui küsitletud ameeriklased või britid.

Tabel 9. Organisatsiooni liikmed, kes on kunagi olnud mingil ametipostil, haridustunnuse alusel (protsentides)

Riik	Kokku	Põhiharidus	Keskharidus	Kõrgharidus
Ameerika Ühendriigid	46	31	44	64
Suurbritannia	29	23	31	64
Saksamaa	16	12	24	38
Itaalia	23	13	36	38
Mehhiko	33	30	39	52

Võrrelge näiteks meessoost vastanuid kolmes riigis. Saksa mehed on vabatahtlike ühenduste liikmed sama tihti nagu briti või ameerika mehed: Ameerika Ühendriikides on organisatsiooni liikmete osakaal 68 protsenti ning Suurbritannias ja Saksamaal 66 protsenti. Teisest küljest näitavad vastused, et Ameerika Ühendriikides on 41 protsenti ning Suurbritannias 37 protsenti organisatsioonide meessoost liikmetest olnud oma organisatsioonis aktiivselt tegevad, samal ajal kui Saksamaal kajastavad sellist aktiivsust ainult 18 protsendi meessoost organisatsiooniliikmete vastused. Samasuguseid kontraste võib leida tabelis 9 erinevate haridustasemega rühmade seas, samuti on nad täheldatavad ka erinevate elukutsete esindajate hulgas.

Ilmneb, et see, millisel määral toob organisatsiooni liikmeskonda kuulumine endaga kaasa mingisuguse aktiivse osalemise, varieerub riikide kaupa märkimisväärselt, samuti nagu riigisiselt sooliste ja haridusgruppide kaupa. Kõik liikmed ei täida oma organisatsioonis aktiivset rolli. Enamgi veel – tundub, et see, kuivõrd üksikisik on organisatsioonis aktiivselt tegev, on seotud tema poliitiliste seisukohtadega, nagu nähtub tabelist 10. Taas kasutame me selle seose mõõtmiseks subjektiivse kompetentsuse näitajat (kuigi poliitilise aktiivsuse mõõtmine võiks anda samasuguseid tulemusi). Organisatsiooni need liikmed, kes on olnud organisatsioonis teatud ametipostil, saavutavad selle näitaja osas tõenäoliselt kõrge ma tulemuse kui nn. reallikmed. Näiteks Itaalias kuulub 76 protsenti organisatsioonis mingil aktiivsel positsioonil olnud vastanutest oma tulemusega meie subjektiivse kompetentsuse näitaja poolt kolme tipus paikneva kategooria hulka – kontrastina 48 protsendile organisatsioonide passiivsematest liikmetest. Siiski ilmneb, et võrreldes organisatsiooni mittekuulumisega on ka passiivne organisatsiooni liikmeskonda kuulumine seotud poliitilise kompetentsuse suurenenud tajumisega. Samal ajal kui subjektiivse kompetentsuse skaalal pääseb kolme esimese kategooria hulka 48 protsenti organisatsiooni passiivsetest liikmetest, on kõrgematel tasemetel ainult 34 protsenti organisatsiooni mittekuulujatest. Ning Itaalia mudel avaldub kõigis riikides – nii mõlema haridustasemega inimeste kui ka meeste ja naiste jaoks. Ilmselt on nii organisatsiooni tüüp, mille liige inimene on, kui ka tema tegevuse intensiivsus selles seotud inimese poliitiliste hoiakutega. Ometi ilmneb, et organisatsiooni liikmeks olemine iseenesest avaldab teatud kõrvalmõju poliitilisele kompetentsusele ja aktiivsusele. Siiski erinevad passiivsed liikmed, nagu ka mittepoliitilistesse organisatsioonidesse kuulujad, nendest isikutest, kelle vastused ei näita nende kuulumist organisatsioonidesse.

Need tulemused toetavad tugevalt massiühiskonna teooriaga seotud väidet, et vabatahtlike ühenduste olemasolu suurendab ühiskonna demokraatlikku potentsiaali. Demokraatia on sõltuvuses kodanike osalemisest, ning on selge, et organisatsiooni liikmeskonda kuulumine on sellise osalemisega otseselt seotud. Organisatsiooni liige on tõenäoliselt enesekindel ning aktiivne kodanik. Me saame samuti mõnevõrra täpsemalt iseloomustada, millist mõju avaldab poliitilisele kompetentsusele erinevat tüüpi organisatsiooni liikmeks olemine. Ilmneb, et *poliitilise suunitlusega* organisatsiooni liikmeks olemine toob endaga kaasa suurema poliitilise kompetentsuse kui kuulumine mittepoliitilisse organisatsiooni, ning *aktiivne* liikmelisus organisatsioonis mõjutab poliitilist kompetentsust rohkem kui passiivne. See tõsiasi on tähtis, kuna ta aitab seletada organisatsiooni liikmeks olemise erinevat efekti erinevates riikides. Kasutades mitmete uurimuste tulemusi, rõhutab Lipset, et sellistes stabiilsetes demokraatides nagu Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia ja Rootsi on vabatahtlike ühenduste liikmeksolemise sagedus peaaegu sama suur kui Saksamaa ning Prantsusmaa suhteliselt vähem stabiilsetes demokraatides – tegemist on tulemusega, mis tundub esitavat väljakutse idee seosest stabiilse demokraatia ning organisatsiooni liikmeks olemise vahel. Meie andmed Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia ning Saksamaa kohta kinnitavad, et neis kolmes riigis on organisatsioonilise kuulumise tase ühesugune. Kuid meie uurimistulemused annavad tunnistust ka sellest, et organisatsiooni liikmeskonda kuulumisel võib erinevate rahvaste hulgas olla üsnagi erinev tähendus. Suurbritannias ning Ameerika Ühendriikides kaasneb organisatsiooni liikmeks olemisega aktiivne osalemine organisatsiooni tegevuses tunduvalt sagedamini kui Saksamaal, kus ilmneb, et aktiivselt osaleb suhteliselt väike hulk liikmeid. Ning nagu meie andmed veel näitavad, mõjutab organisatsioonisisese aktiivsuse aste poliitilisi hoiakuid. Organisatsiooni aktiivne liige on suurema tõenäosusega kompetentne demokraatlik kodanik. *(Meil puuduvad võrreldavad andmed Prantsusmaa ja Rootsi kohta – nende kahe riigi kohta, mida mainis Lipset; kuid Prantsusmaa vabatahtlike ühenduste kirjeldus sisendab tungivalt, et samamoodi nagu Saksamaa organisatsioonidel – ning erinevalt Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide omadest – on Prantsusmaa organisatsioonidel kalduvus olla ülimalt tsentraliseeritud ning jätta vähe võimalusi aktiivseks osalemiseks.)*

Tabel 10. Vastanute osakaal, kes saavutasid parimad tulemused subjektiivse kompetentsuse skaalal oma aktiivsuse tõttu organisatsioonis, haridustunnuse alusel

Riik	Kokku			Põhiharidus või madalam			Vähemalt keskharidus		
	Aktiivsed liikmed	Passiivsed liikmed	Mitte liikmed	Aktiivsed liikmed	Passiivsed liikmed	Mitte liikmed	Aktiivsed liikmed	Passiivsed liikmed	Mitte liikmed
Ameerika Ühendriigid	82	66	54	68	55	46	85	80	69
Suurbritannia	84	69	55	86	66	52	84	73	62
Saksamaa	72	55	37	69	50	35	80	74	55
Itaalia	76	48	34	53	44	29	74	56	49
Mehhiko	68	42	33	63	39	32	76	49	46

Mitmekordne liikmeksolek. Et meie pilt osalemise erinevatest mudelitest ning selle osalemise mõjust poliitilistele hoiakutele erinevates riikides oleks täielik, tuleb arvesse võtta veel ühte organisatsioonides osalemise aspekti. See on nende organisatsioonide hulk, mille liikmeskonda inimene kuulub. Kui mõned arvestavad ainult liikmeks olemise ning organisatsioonidesse mittekuulumise sagedust erinevates riikides, leiavad nad silmatorkavaid erinevusi, kuigi need ei näita täies ulatuses tegelikke erinevusi, mis eksisteerivad organisatsioonides osalemise arvukuses. Riigid erinevad mitte ainult sageduse poolest, millega inividid annavad teada organisatsiooni liikmeks olemisest. Nad erinevad ka – ning võib-olla isegi rohkem silmatorkavalt – sageduse poolest, millega inimesed annavad teada kuulumisest enam kui ühes organisatsiooni liikmeskonda. Seda tõsiasi illustreerib tabel 11. Ameerika Ühendriikides on ligikaudu üks kolmandik meie valimist rohkem kui ühe organisatsiooni liikmed ning 9 protsenti kogu valimist on nelja või enama organisatsiooni liikmed. Suurbritannias on 16 protsenti küsitletutest rohkem kui ühe organisatsiooni liikmed, see näitaja langeb 12 protsendini Saksamaal, 6 protsendini Itaalias ning 2 protsendini Mehhikos. Kuigi Suurbritannia ning Ameerika Ühendriigid olid paljude aktiivsuse näitajate poolest üsna sarnased, osutuvad paljude vaatelejaate muljed organisatsioonilise kuulumise küsimuses paikapidavaks. Ameerika Ühendriikides on organisatsioonide tegevuses osalemine, nii liikmete üldarvu poolest kui ka mitmesse organisatsiooni kuulujate arvu poolest, palju kõrgem kui ükskõik millises teises riigis. See peegeldub ka mitme organisatsiooni liikmete osakaalus koguvalimis, samuti nagu ka nende organisatsiooniliikmete osakaalus, kes kuuluvad rohkem kui ühe organisatsiooni liikmeskonda. Ameerika Ühendriikides kuulub 55 protsenti organisatsioonide liikmetest rohkem kui ühe organisatsiooni ridadesse. Teiste riikide näitajad on: Suurbritannia – 34 protsenti, Saksamaa – 27 protsenti, Itaalia – 20 protsenti ning Mehhiko – 8 protsenti.

Inimese poliitilist kompetentsust mõjutab ka nende organisatsioonide arv, mille liikmeskonda ta kuulub. Ilmneb, et organisatsiooni liikmeks olemisel on kumulatiivne mõju; see tähendab, et ühe organisatsiooni liikmeks olemine suurendab indiviidi poliitilise kompetentsuse taju, ning kuulumine rohkem kui ühe organisatsiooni liikmeskonda toob endaga kaasa veelgi suurema kompetentsuse. Need, kes kuuluvad mõnda organisatsiooni, näitavad üles suuremat poliitilist kompetentsust kui need, kes organisatsiooni liikmed ei ole; kuid rohkem kui ühe organisatsiooni liikmed ilmutavad veel suuremat pädevust kui need, kelle liikmeksolek piirdub vaid ühe organisatsiooniga.

Tabel 11. Vastanute osakaal, kes on ühe või mitme organisatsiooni liikmed, riikide kaupa.

	Ameerika Ühendriigid	Suurbri- tannia	Saksamaa	Itaalia	Mehhiko
1 organisat- siooni liige	25	31	32	24	23
2 organisat- siooni liige	14	10	9	5	2
3 organisat- siooni liige	9	4	2	1	0
4 või enama organisatsiooni liige	9	2	1	-	-
Mitme organisatsiooni liikmete osakaal	32	16	12	6	2
Kõigi liikmete osakaal	57	47	44	30	25

Seni oleme me näidanud, et vabatahtlikud ühendused mängivad demokraatlikus poliitilises kultuuris peaosat. Organisatsiooni liige kaldub pidama end kodanikuna kompetentsemaks, aktiivsemaks poliitikas osalejaks, samuti rohkem teadma ning huvituma poliitikast kui organisatsioonidesse mittekuulujad. Tõenäoliselt vastab ta seetõttu rohkem demokraatliku kodaniku mudelile. Samuti oleme me näidanud, et on oluline, millist tüüpi organisatsiooni liige individ on; poliitilised organisatsioonid annavad suuremaid poliitilisi "dividende" kui mittepoliitilised organisatsioonid. Samuti on oluline see, kui aktiivne inimene oma organisatsioonis on: aktiivne liige ilmutab suuremat poliitilise kompetentsuse taju kui passiivne liige. Kuid võib-olla on kõige silmatorkavam tulemus see, et igasugune liikmeks olemine – nii passiivne liikmeks olemine kui ka kuulumine mittepoliitilisse organisatsiooni – avaldab mõju poliitilisele kompetentsusele. Mingi ühenduse liikmeskonda kuulumine, isegi kui inimene ei pea seda poliitikaga seotuks, ning isegi kui see ei too endaga kaasa tema aktiivset osalemist, viib kodanikkonna suurema kompetentsuseni. Pluralism, isegi kui tegemist ei ole otseselt poliitilise pluralismiga, võib tõepoolest olla poliitilise demokraatia üks tähtsamaid põhialuseid.

IFES developed/sponsored? No

Country ESTONIA

Year - 1997 Language ESTONIA

Description What is Democracy?

_____

_____